

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.13 - КМР. 1741 "С" 2022.11.21.11. ПЗ

НУБІП України

БОНДАРЕНКО КАТЕРИНИ ГЕННАДІЇВНИ

2023 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

УДК 005.334:334

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Декан економічного факультету Завідувач кафедри економіки

Анатолій ДІБРОВА Вікторія БАЙДАЛА
(підпис) (підпис)
" " 2023 р. " " 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему

" Оцінка господарських ризиків підприємства "

Спеціальність 051 – "Економіка"

Освітня програма Економіка підприємства

Орієнтація освітньої програми Освітньо – професійна
Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

Тетяна ГУЦУЛ

Керівник кваліфікаційної
магістерської роботи
д.е.н., проф.

Тетяна МІРЗОЄВА

Виконав (підпис)
(підпис)

Катерина БОНДАРЕНКО

Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки

д.е.н., проф. Вікторія БАЙДАЛА

2023 р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту

Бондаренко Катерині Геннадіївні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 051 – "Економіка"

Освітня програма Економіка підприємства

Орієнтація освітньої програми освітньо - професійна

Тема магістерської роботи: «Оцінка господарських ризиків підприємства»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від "21" 11. 2022 р. №1741 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2023.11.05

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: наукові друковані джерела, періодичні видання, інтернет-джерела, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистична звітність підприємства

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи:

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретико-методичні підходи до визначення сутності господарських ризиків і їхньої оцінки
2. Аналіз діяльності сільськогосподарського підприємства в контексті виявлення та оцінки господарських ризиків
3. Обґрунтування напрямків мінімізації господарських ризиків

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання "21" листопада 2022 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

Тетяна МІРЗОЄВА

Завдання прийняв до виконання

Катерина БОНДАРЕНКО

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Однією з проблем будь-якої підприємницької діяльності є можливість

майбутнього ризику. Підприємницький ризик має об'єктивну основу внаслідок невизначеності зовнішнього середовища по відношенню до підприємця або до

компанії. Актуальним питанням сьогодення є дослідження та управління ризиком, тобто мінімізація ризику для уникнення або часткового зменшення економічних втрат, які можуть бути спричинені ризикованою поведінкою.

Метою дипломної роботи є оцінка господарських ризиків підприємств

аграрного сектору

НУБІП України

Об'єктом дослідження є господарські ризики, що супроводжують діяльність аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних і

прикладних засад мінімізації господарських ризиків.

НУБІП України

У рамках поставленої мети досліджено теоретико-методичні підходи до визначення сутності господарських ризиків і їхньої оцінки, проаналізовано діяльність сільськогосподарського підприємства в контексті виявлення та оцінки

господарських ризиків, обґрунтовано напрямки мінімізації господарських

ризиків із адаптацією до конкретного підприємства.

НУБІП України

Інформаційну базу дослідження становили наукові друківані джерела, періодичні видання, інтернет-джерела, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистична звітність підприємства.

НУБІП України

Ключові слова: ризик, господарські ризики, оцінка ризиків, мінімізація ризиків, аграрне виробництво.

Магістерська дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів,

висновків і додатків. Містить 98 сторінок, 26 таблиць, 10 рисунків, 8 додатків.

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ І ЇХНЬОЇ ОЦІНКИ	9
1.1. Сутність господарських ризиків у діяльності підприємства	9
1.2. Класифікація ризиків господарської діяльності	16
1.3. Методичні підходи щодо оцінки господарських ризиків	23
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ОЦІНКИ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ	33
2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства	33
2.2. Аналіз виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства	45
2.3. Оцінка господарських ризиків аграрного підприємства	57
РОЗДІЛ III. ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМКІВ МІНІМІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ	65
3.1. Організаційні методи мінімізації ризиків	65
3.2. Економічні методи мінімізації ризиків	69
3.3. Мінімізація ризиків із адаптацією до діяльності конкретного підприємства	75
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Однією з проблем будь-якої підприємницької діяльності є можливість майбутнього ризику. Ризик є складним, багатограним і невимірним явищем. У широкому сенсі ризик – це невизначеність щодо настання певної події в майбутньому. Як свідчать сучасні дослідження і спостереження, проблема ризику набуває дедалі більшого суспільного значення, оскільки ризик сприймається вже на рівні образотворчих чинників сучасного і особливо майбутнього суспільства [3].

Виділяють особливий вид ризику – підприємницький. Підприємницький ризик – це процес, у якому виникає або може виникнути будь-який вид економічної діяльності та пов'язаний із виробництвом товарів, продукції та наданням послуг. Зумовлено впливом конкурентів, реалізацією соціально-економічних і технологічних проектів, кон'юктурою ринку, попитом на вироблені товари, внутрішньою політикою компанії.

Підприємницький ризик має об'єктивну основу внаслідок невизначеності зовнішнього середовища по відношенню до підприємця або до компанії. Невизначеність ситуації характеризується тим, що, в кінцевому підсумку, вона залежить від цілого ряду чинників, партнерів і осіб, поведінку яких не завжди можна точно спрогнозувати чи передбачити. Найчастіше його розуміють як загрозу понести втрати за будь-яких видів діяльності, пов'язаних із виробництвом продукції, товарів або послуг або отримання доходів нижче від прогнозованих [4, 5, 31]. Це створює ризик втрати майна, у тому числі часткової та повної втрати коштів, у тому числі банкрутства. Ризик існує в будь-якій сфері людської діяльності – його неможливо уникнути. Вони виникають під час прийняття рішень щодо купівлі чи продажу цінних паперів і акцій, інвестування в нові продукти чи розвитку бізнесу.

Значний вплив ризику на всі елементи, цінності та аспекти підприємницької діяльності призводить до необхідності розвитку функції ризик-менеджменту. Актуальним питанням сьогодення є дослідження та

управління ризиком, тобто мінімізація ризику для уникнення або часткового зменшення економічних втрат, які можуть бути спричинені ризикованою поведінкою. Теоретичні основи наукового дослідження проблем ризиків, а також захисту суб'єктів господарювання від ризиків широко досліджені в працях вітчизняних і зарубіжних економістів, таких як: Хлістунова Н.В., Соляунов А.А., Роїк В.Д., Нерсисян Т.Я., Минаєва Е.В., Камінський А.Б., Вітлінський В.В., які розглядають питання економічної безпеки, рівноваги, фінансової стійкості.

Метою дипломної роботи є оцінка господарських ризиків підприємств

аграрного сектору

Об'єктом дослідження є господарські ризики, що супроводжують діяльність аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних і прикладних засад мінімізації господарських ризиків.

Для досягнення поставленої мети були виконані такі завдання:

- досліджено сутність господарських ризиків у діяльності підприємства;
- класифіковано ризики господарської діяльності;
- розкрито основні методичні підходи щодо оцінки господарських ризиків;
- досліджено сучасний економічний стан підприємства;
- здійснено оцінку основних господарських ризиків у діяльності аграрного підприємства;
- обґрунтовано напрямки мінімізації господарських ризиків.

Інформаційну базу дослідження становили наукові друковані джерела, періодичні видання, інтернет-джерела, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистична звітність підприємства.

Апробація результатів магістерської роботи здійснена на:

НУБІП України

- Студентській науково-практичній конференції «Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах глобальних викликів» (Київ, НУБіП України, 9-10 листопада 2023 р.), за результатами якої опубліковано тези:

Бондаренко К.Г. Щодо мінімізації ризиків економіки України під час військових дій. Збірник матеріалів студентської науково-практичної конференції «Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах глобальних викликів» (Київ, НУБіП України, 9-10 листопада 2023 р.);

- Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні та національні тенденції у галузі наук про життя» (Ніжин, 6 квітня 2023 р.), за результатами якої опубліковано тези:

Бондаренко К.Г. Щодо ризиків рейдерства в агробізнесі. Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Глобальні та національні тенденції у галузі наук про життя». (Ніжин, 6 квітня 2023 р.);

- Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів» (Житомир, 1 лютого 2023 р.), за результатами якої опубліковано тези:

Бондаренко К.Г. Щодо сутності підприємницького ризику в господарській діяльності підприємства. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції «Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів» (Житомир, 1 лютого 2023 р.).

РОЗДІЛІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ І ЇХНЬОЇ ОЦІНКИ

1.1. Сутність господарських ризиків у діяльності підприємства

Здійснення будь-якого виду підприємництва відбувається в умовах невизначеності, що породжується зміною внутрішнього та зовнішнього середовищ. Розвиток будь-якого проекту зазвичай відбувається в умовах невизначеності ситуації та нестійкості, змінах економічного середовища, що призводить до непевненості в отриманні очікуваного кінцевого результату, а отже зростає набути ризик, тобто виникають непередбачувані витрати та невдача. Під невизначеністю розуміється відсутність повної та достовірної інформації про те, на яких умовах будуть реалізовуватися проекти.

Невизначеність, що пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих умов, ситуацій та наслідків називається ризиком [38].

Історично ризик був однією з ключових характеристик, які визначали сутність підприємництва. Ризик як наукове пояснення підприємництва та підприємницької діяльності було задокументовано ще на початку XVIII століття, коли британський економіст Р. Кантільон розкрив підприємця як особу, яка діє в умовах ризику.

На сьогоднішній час у дослідженнях психології ризику можна виокремити три основні напрями:

Перший описує ризик як ситуативну характеристику поведінки (діяльності) агента, що виражає невизначеність результату агента та ймовірність несприятливих наслідків у разі невдачі. Ризик у першому напрямі можна побачити як міра очікуваного недоліку, що визначається комбінацією ймовірності відмови та збитку (пошкодження, втрати тощо). У психології зміст цього напрямку є загальним, оскільки йдеться лише про поведінкову активність суб'єкта, його діяльність чи дії.

Другий напрямок розглядає ризик як ситуацію вибору між альтернативами дій, і інтегрує його безпосередньо в контекст прийняття рішення з урахуванням ступеня домагань суб'єкта та його можливостей.

Третім дослідженням взаємозв'язку між індивідуальною та груповою поведінкою в ситуаціях ризику є соціально-психологічний аспект дослідження ризику. Прикладом такого підходу є феномен «перенесення ризику», відкритий у 1960-х роках. Суть цього явища полягає в тому, що після групового обговорення ризикованість групового чи індивідуального прийняття рішень має тенденцію до зростання. Трактують «перенесення ризику» перебільшену ризикованість дії за умови рівномірного розподілу відповідальності між учасниками дискусії, що, у свою чергу, зменшує здатність індивіда самостійно вирішувати ризиковані ситуації та підпорядковує його груповій поведінці. Стандарти і технічні умови. Безсумнівним є те, що колективне прийняття рішень зменшує індивідуальну відповідальність, особливо за негативні наслідки [39].

У будь-якій сфері людської діяльності ризик є невід'ємною рисою. На результат вибору може вплинути безліч обставин і впливів. Економічна взаємодія протягом всієї історії демонструвала ризик досягнення небажаних результатів через обмін товарами та валютою серед учасників, що змагаються за конкурентну перевагу.

Ризик є важливою складовою бізнесу в ринковій економіці. Такі ризики зазвичай виникають на ранніх стадіях підприємницької діяльності, коли недосвідченість або відсутність практичних знань перешкоджає веденню бізнесу. Навіть досвідчені бізнесмени не застраховані від ризику. Однак пошук рішень, які забезпечують передбачувані результати, часто є неефективним підходом. Натомість потрібно навчитися передбачати, оцінювати та вживати необхідних заходів для запобігання ризикам.

Ризик — складна економіко-управлінська категорія, визначення якої містить багато суперечностей.

У вітчизняній економічній науці майже немає загальновизнаних теоретичних положень, стосовно підприємницького ризику, фактично не опрацьовані методи оцінки ризику щодо різних виробничих ситуацій та видів господарської діяльності, відсутні рекомендації про способи зменшення та уникнення ризику. Однак за останні роки науковці почали використовувати питання ризику у своїх роботах при розгляданні питань планування, співвідношення попиту та пропозицій.

У світі виділяють дві теорії ризику – класичну та неокласичну. Згідно класичної теорії економічного ризику, основоположниками якої є Дж. Мілль і Н.У. Сен'єр, вони ризик пов'язують із математичним сподіванням очікуваних втрат, які можуть виникнути в результаті обраного рішення. У рамках цієї теорії в структурі підприємницького доходу розрізняють відсотки (як частину інвестованого капіталу), заробітну плату підприємця та венчурні винагороди (як компенсацію за можливі ризики, пов'язані з підприємницькою діяльністю). Тобто під ризиком розуміють збитки, яких зазнає компанія при прийнятті певного рішення [19].

На думку її критиків, основний недолік класичної теорії полягає в обмеженості розуміння природи ризику та його економічного значення. Відповідно до положень цієї теорії ризик є лише одним із факторів формування прибутку.

У 30-ті роки XX століття економісти А. Маршалл та А. Пігу розробили основи неокласичної теорії економічного ризику [8]. В основі цієї теорії те, що ризик визначається як імовірність відхилення від заданих цілей. Прихильники даної теорії відмічають, що господарюючий суб'єкт функціонує в умовах невизначеності, керується розмірами очікуваного прибутку та величиною її можливих коливань. Дії господарюючих суб'єктів обумовлені концепцією граничної корисності, тобто при однаковому розмірі потенційного прибутку компанія обирає таке рішення, яке буде мати менший рівень ризику.

Противники неокласичної теорії ризику підкреслюють, що це не враховує фактора задоволення ризику, відповідно до якого підприємств може піти на великий ризик [39].

Ризик має суб'єктивно-об'єктивний характер. Як об'єктивна складова ризик супроводжує всі види господарської діяльності, незалежно від того чи усвідомлюють відповідні суб'єкти існування ризику та чи враховують вони ризик, він існує. Ризик як суб'єктивна складова передбачає готовність підприємців приймати рішення з урахуванням характеру, розміру та динаміки існуючих невизначеностей.

Завдання прикладного дослідження полягає не в тому аби повністю уникнути ризик, а в тому, щоб знизити його гостроту, передбачити можливі негативні й позитивні наслідки розвитку ризику для конкретних суб'єктів господарювання.

У сучасній фаховій літературі під ризиком у підприємницькій діяльності розуміють можливість (загрозу) настання подій, які можуть призвести до втрати чи зменшення прибутку внаслідок недоотримання доходів або виникнення додаткових витрат [46]. Таким чином, суть управління ризиками полягає в забезпеченні процесу шляхом подолання невизначеності в неминучих альтернативних ситуаціях на основі оцінки ймовірності досягнення запланованих результатів. Для визначення сутності ризику в підприємницькій діяльності розрізняють поняття «невизначеність» і «ризик». «невизначеність» відображає стан маркетингового середовища, «ризик» – стан підприємницької діяльності.

Причинно-наслідковий ланцюг такий, оскільки невизначеність маркетингового середовища визначає ризикованість підприємницької діяльності. Сутність поняття «ризик у підприємницькій діяльності» може бути виражено наступними взаємопов'язаними характеристиками: ймовірність недосягнення запланованих результатів, ймовірність досягнення запланованих результатів; відсутність впевненості у ймовірності досягнення запланованих

результатів; можливість втрати при спробі досягти запланованого результату. Щоб краще зрозуміти сутність проблеми, пропонується назвати спосіб її визначення. (табл. 1.1)

Таблиця 1.1

Узагальнення наукових поглядів на зміст поняття «ризик»

Прихильники підходу	Визначення поняття
Найт Ф.	Ризик – вимірна можливість втрати частини ресурсів, недоотримання доходу чи появи додаткових втрат у результаті здійснення підприємницької діяльності внаслідок невизначеності.
Вищневська О.А. [6]	Ризик – це комплекс чинників, дій або процесів, які можуть викликати матеріальні та інші втрати, збитки
Говорушко Т.А. [6]	Ризик – економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору
Євдокименко В.М. [16]	Ризик – ймовірність (загроза) втрати господарюючим суб'єктом частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення виробничо-фінансової діяльності як на етапі планування, так і в процесі реалізації.
Чуприна І.В. [48]	Ризик – діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, що пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість оцінити вірогідність досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від мети, що містяться у вірогідних альтернативах

Джерело: сформовано автором за [6, 16, 48].

Підприємницький ризик – є результатом прийняття рішень за умов невизначеності, пов'язаної з продуктами, товарами, послугами та їх

виробництвом і впровадженням, обміном бізнесом, запуском, реалізацією проєктів, у процесі яких можна оцінити ситуацію та досягти певних результатів або понести збитки.

Сутність ризику відображає зв'язки та взаємодію між його ключовими аспектами: ймовірністю отримання бажаного результату, ймовірністю настання несприятливих наслідків та їх реалізація; ймовірністю відхилення від обраної мети чи невпевненістю щодо її досягнення. Тому ключовою характеристикою ризику є його ймовірнісний характер.

При певних варіантах підприємницьких проєктів існує не тільки небезпека недосягнення очікуваних результатів, але й можливість перевищення очікуваного прибутку. Це підприємницький ризик, що характеризується можливістю як небажаних, так і особливо сприятливих відхилень від запланованих результатів.

У науковій літературі існує багато способів визначення поняття підприємницький (господарський) ризик. У своїх працях Дж. Кейнс визначає підприємницький ризик як невизначеність в отриманні очікуваних прибутків від інвестування [17].

Деякі доповнення до визначення Дж. Кейнса вніс Боднар О.В., який підприємницький ризик характеризує як небезпеку потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи недоотримання доходу в порівнянні з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів [50]. Іншими словами, ризик полягає в тому, що підприємець зазнає збитків у вигляді додаткових витрат понад ті, що передбачені його планом дій, або загрози того, що він заробить менше, ніж очікував.

Науковець Коць О.О. під підприємницьким (господарським) ризиком розуміє ризику, які виникають при будь-яких видах діяльності, що пов'язані з виробництвом продукції (товари, послуги), їх товарно-грошова реалізація, фінансові операції, комерція, створення соціально-економічних та науково-технічних проєктів [21]. Виходячи з пояснення, під ризиком варто розуміти

наслідок дії чи бездіяльності, внаслідок якої дійсно можна отримати різні невизначені результати різних характерів, як позитивних так і негативних впливів на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Б. Райзберг під підприємницьким розуміє ризик, що виникає при будь-яких видах підприємницької діяльності, пов'язаних із виробництвом продукції, товарів і послуг, і реалізацією; товарно-грошовими і фінансовими [24].

Сутність підприємницьких ризиків зазвичай виражають не тільки через класифікацію, а й через їхні функції, серед яких найбільш вагомими на мій погляд є дві:

- регулююча, що охоплює два аспекти – конструктивний і деструктивний. Конструктивна форма полягає в тому, що можливість ризикувати – вважається одним із способів успішності у діяльності підприємства. Однак, якщо рішення приймаються в умовах неповної інформації, то ризик може слугувати дестабілізуючим фактором (деструктивна форма).

- захисна, що також охоплює два аспекти: попереджувачо-захисний аспект – пов'язаний із засобами й формами захисту від різного роду негативних явищ, стихійних лих тощо, попереджувачий можливість подальших втрат. В основному це виявляється в механізмі створення та використання різного роду страхових (резервних) фондів, фондів ризику, фінансових резервів підприємств. Практичним виразом цього аспекту захисної функції є страхування й самострахування підприємницьких ризиків. Соціально-правовий аспект полягає в необхідності забезпечення права на підприємницький ризик і закріплення його в законодавчому порядку [33].

Таким чином, ризик є невід'ємною частиною підприємництва. Найчастіше його розуміють як можливість (загроза) того, що підприємець втратить частину ресурсів, втрати прибутку або понесе додаткові витрати в результаті господарської діяльності. Окрім того, ризик виконує певні функції, основними з яких є аналітична, інноваційна, регулятивна та захисна, а підприємницький ризик має свої особливості. З одного боку, надмірно високий

«ціновий» ризик, з іншого – наявність азарту, деякого авантюризму. Йти на ризик у підприємстві – це вміння зосереджуватися на одному аспекті бізнесу й ігнорувати інші, це вміння покладатися на інтуїцію й не втрачати надії навіть перед обличчям несприятливого розвитку подій. Бізнес без ризику не можливий.

1.2. Класифікація ризиків господарської діяльності

Виходячи з того, що ризик є об'єктивним явищем у будь-якій сфері людської діяльності – це багатогранна категорія. Майже неможливо однозначно сказати, якими будуть наслідки несприятливої події. Ймовірно, їх буде кілька, деякі з яких навіть не можуть бути оцінені в грошових збитках. Наприклад, наслідком події ризику може бути втрата або збиток іміджу компанії, який можна оцінити лише побічно через певний період часу. Цей багатогранний характер категорії «ризик» призводить до низки класифікацій і методів оцінки.

Розглядаючи різні прояви та аспекти ризику, його можна класифікувати за деякими ознаками, проте не існує однозначного підходу до певних класифікаційних ознак [44].

Класифікація підприємницьких ризиків вперше представлена в працях Д.М. Кейнса [47]. Він відзначав, що в економічній сфері доцільно виділяти три основні види підприємницьких ризиків:

- ризик підприємця або позичальника (виникає тільки тоді, коли в оборот прямують власні гроші і підприємець сумнівається, чи вдасться йому дійсно одержати ту вигоду, на яку він розраховує);
- ризик кредитора (зустрічається там, де практикуються кредитні операції, і пов'язаний з сумнівом в обґрунтованості наданого довір'я у разі навмисного банкрутства або спроб боржника відхилитися від виконання власних зобов'язань);

- ризик зміни вартості грошової одиниці (інфляційний ризик) – це ймовірність втрати коштів через зміну курсу рідної валюти (ринковий ризик та зробив висновок, що брати позику буде завжди не так наліційно, як реальне майно).

Певний інтерес представляє класифікація підприємницького ризику

Шумпетера, який також виділив його різновиди:

- ризик, пов'язаний із можливим технічним провалом виробництва, сюди ж відноситься також небезпека втрати благ, породжена стихійними лихами;

- ризик, пов'язаний із відсутністю комерційного успіху [14].

З можливістю отримати ризик підприємець стикається на різних етапах

свої діяльності, так як причин для виникнення ризикової ситуації нажалі забагато. Зазвичай причиною виникнення є якась невизначеність або ж умова, яка викликала неясність результату. Ризик ґрунтується безпосередньо на

господарській діяльності, діяльності самого підприємця, недоліках інформації

про стан зовнішнього середовища, що здійснює вплив на результат

підприємницької діяльності. З огляду на це варто розрізняти: ризик, який

пов'язаний із господарською діяльністю; ризик, пов'язаний із особою

підприємця; ризик, пов'язаний із недоліком інформації про стан зовнішнього

середовища.

За сферою виникнення та характером підприємництва виділяють такі види ризику:

- внутрішні ризики. Джерелом внутрішніх ризиків є сама

підприємницька фірма. Ризики виникають, коли є деякі недоліки в системі

управління підприємством, недоліки в організації виробництва товару або

надання послуг. Головним внутрішнім ризиком є кадрові ризики, які пов'язані з

професійним рівнем і рисами вдачі співробітників;

- зовнішні ризики. Джерелом виникнення цих ризиків є зовнішнє

середовище по відношенню до підприємницької фірми, наприклад це

неправильне визначення попиту на товар чи послуги підприємства; несприятливі

природно-кліматичні умови, через які компанія може понести значні збитки.

змiна ринку, вплив політичних та економічних факторів на підприємство. Коли підприємець не може здійснювати на них вплив, він може тільки передбачати і враховувати їх у своїй діяльності.

За характером наслідків:

- чисті (статичні) – їх наслідком може бути лише втрата від господарської діяльності, найбільш очевидними прикладами таких ризиків є можливість прямих збитків через стихійні лиха, війни, аварії, кримінальні дії, організаційну некомпетентність;

- спекулятивні (динамічні) – завдяки їх впливу можливі як втрати, так і додаткові прибутки порівняно з очікуваними. Цей ризик більш поширений, як цінновий (курсів), процентні, інвестиційні, маркетингові ризики тощо.

За стадіями економічного обороту:

- виробничі ризики – це ризики зниження продуктивності праці, втрати робочого часу, перевитрати або відсутності необхідних матеріалів, тощо;

- транспортні ризики – ці ризики зазвичай виникають під час логістичного ланцюга при транспортуванні готової або проміжної продукції підприємства;

- комерційний ризик – виникає зазвичай у процесі реалізації товарів і послуг, вироблених або куплених підприємством;

- фінансовий ризик – виникає при здійсненні фінансових угод, виходячи з того, що в ролі товару виступає капітал, цінні папери, валюта;

- соціальні ризики – це ризики, які виникли в результаті необґрунтованих рішень щодо впровадження змін на підприємстві. Наслідком цього ризику може бути тимчасова або постійна втрата засобів існування. Ці ризики мають індивідуальний характер, відрізняють від інших ризиків тим, що мають лише негативні наслідки.

За часом ризики розподіляють на:

НУБІП України

- короткострокові – існують лише протягом певно часу та можуть бути чітко визначені (наприклад, це транспортний ризик, який може загрозувати під час перевезення вантажу або ж ризик не платежу за визначену операцію);

- постійні – це ризики, які безперестанку загрожують підприємству в конкретній сфері або регіоні.

За спеціалізованим характером ризики діляться на такі види:

- політичні – це ризики пов'язані з політичними рішеннями, змінами у політичній системі, ризиками трансферу та розриву контракту, ризики воєнних дій і цивільних заворушень;

- економічні – це ризики зміни економічної ситуації, ризики несприятливої кон'юнктури ринку, податкові ризики, ризики посилення конкуренції і галузеві ризики;

- науково-технічні – це сукупність ризиків, які виникають у процесі наукових досліджень і науково-технічної діяльності;

- організаційні – пов'язані з можливою неправильною стратегією підприємства та плануванням роботи, що призводить до поганої організації діяльності підприємства;

- кадрові ризики – це небезпека втрати співробітників або зниження їх віддачі в результаті зниження вмотивованості персоналу.

Нині одним із головних завдань кожного підприємства є ризикувати обережно аби понести мінімальні збитки, у зв'язку з чим виділяють:

- катастрофічний ризик – він є головною небезпекою, загрозою втрат у розмірі, що можуть дорівнювати, а іноді перевищувати весь майновий стан підприємця. Катастрофічний ризик неодмінно призводить до банкрутства компанії, оскільки в даному випадку підприємець втрачає не тільки кошти зі свого бізнесу, але й усе його майно. Це характерно для ситуації, коли підприємницька фірма отримувала зовнішні позики під очікуваний прибуток; при виникненні катастрофічного ризику підприємцеві доводиться повертати кредити з особистих коштів.

- критичний ризик – це ризик, який пов'язаний із небезпекою втрат у розмірі проведених витрат на здійснення даного виду підприємницької діяльності або окремої операції. При цьому критичний ризик першого ступеня пов'язаний із загрозою отримання нульового доходу, але при відшкодуванні проведених підприємцем матеріальних витрат. Критичний ризик другого ступеня пов'язаний із можливістю втрат у розмірі повних витрат у результаті здійснення даної підприємницької діяльності, тобто вірогідні втрати намієної виручки і підприємця доводиться відшкодувати витрати за свій рахунок [24];

- недоцільний ризик;

- допустимий ризик – це загроза повної втрати прибутку від реалізації проєкту або підприємницької діяльності. Це витрати, які не повинні перевищувати очікуваний прибуток компанії, таким чином, цей вид господарської діяльності або ж операції, не дивлячись на ймовірний ризик зберігає свою економічну доречність;

- прийнятний ризик

Щоб розмежувати, описані вище ризики, необхідно визначити орієнтири негативних і позитивних економічних результатів підприємницької діяльності.

Орієнтирами негативних економічних результатів можуть бути:

- прибуток, який менше або дорівнює нулю;
- збиток, який дорівнює вартості ліквідних активів компанії, тому його наслідки можуть бути загрозливими для неплатоспроможності підприємства ($P_{\text{н}}$);

- збитки, що дорівнюють власному капіталу господарства ($P_{\text{к}}$).

Орієнтирами на позитивні економічні результати можуть бути:

- нульовий прибуток (0);

- безпечна ставка рентабельності (P_0) – також можна зустріти другу назву без ризикова, оскільки вона може дістатися внаслідок інвестицій у без ризикові види діяльності (активи);

- середньо ринкова ставка рентабельності (P_p);

- середньо-галузева ставка рентабельності (P_r);

- внутрішня ставка рентабельності (P_v).

Використовуючи опорні точки для позитивних і негативних результатів, можна виділити межі зон ризику (рис. 1.1) і наслідків ризику (табл. 1.2). Точки негативного результату характеризують ймовірність наслідків, які не можна віднести до категорії сприятливих: можливість негативних прибутків (збитків), неплатоспроможності внаслідок операції та повної втрати майна підприємства [15].

Шкала ризикових зон

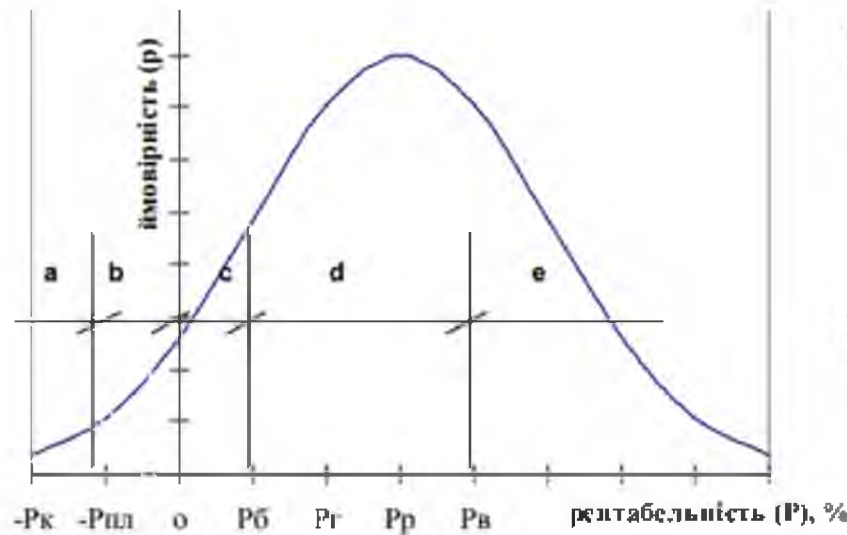

Рис. 1.1. Характеристики зон ризику, де *a* – зона катастрофічного ризику, *b* – зона критичного ризику, *c* – зона недовільного підприємства, *d* – зона допустимого ризику, *e* – зона прийняттого ризику.

Джерело: [15].

Звичайно, негативні результати під час підготовки і прийняття рішення мають лише передбачуваний характер, але підприємці повинні усвідомлювати, що вони є протилежністю ризику.

Таблиця 1.2

Градація ризикових зон і наслідки ризику

Зона ризику	Межі інтервалів розподілу	Наслідки
Зона катастрофічного ризику	$(P_k \leq P < -P_{пл})$	Збитки, більші суми активів підприємства
Зона критичного ризику	$(-P_{пл} \leq P < 0)$	Збитки, що наближаються до величини високоліквідних активів
Зона недоцільного підприємництва	$(0 \leq P < P_б)$	Прибутки в межах безпечної ставки доходності активів
Зона допустимого ризику	$(P_б \leq P < P_в)$	Прибутки, рівень яких перевищує безпечну (безризикову) ставку доходів, але є нижчими від конкурентних (середньоринкових або середньогалузевих) показників
Зона прийняттого ризику	$(P \geq P_в)$	Прибутки, величина яких перевищує конкурентні показники рентабельності

Джерело: складено автором за [15].

В умовах ринкових відносин питання оцінки та аналізу ринку стають важливою частиною теорії та практики управління підприємством. Ризик є одним із ключових елементів підприємницької діяльності, без ризику просто не можливо просто не можливо. Розвиток ризикової ситуації може призвести як до несприятливих наслідків (збитків), так і до позитивних результатів для бізнесу у вигляді збільшення прибутку. Але господарюючі суб'єкти, які під час ведення господарської діяльності стикаються з різними ризиками, можуть ними

керувати. Ефективність управління ризиком значною мірою залежить від його позиційної ідентифікації в системі загальної класифікації. Детальна інформація про ризики включає інформацію про джерела ризиків, джерела виникнення ризиків, види, групи, до яких їх можна віднести, класифікаційні характеристики, ознаки, фактори впливу залежно від ідентифікованого виду ризику. Отже, класифікація ризиків є одним із важливих завдань для розуміння, що за ризик є та як у майбутньому вибрати правильний інструмент для вирішення проблем на підприємстві.

1.3. Методичні підходи щодо оцінки господарських ризиків

Кожне підприємство у своїй діяльності стикається з багатьма ризиками, які неможливо уникнути, але можливо мінімізувати. Тому кожне підприємство повинно обов'язково розробити систему управління ризиками та планувати дії, щоб послабити негативний вплив ризику на діяльність підприємства. Визначення та оцінювання ризиків – номер один із важливих етапів управління ними під час господарської діяльності.

Оцінювання ризиків складається з двох етапів, які доповнюють один одного: якісного та кількісного.

Якісне оцінювання – це оцінка, яка вимагає швидкого реагування на виникнення ризиків і визначення його впливу на об'єкт стандартними методами

та проведення ідентифікації можливих ризиків. Головним завданням якісної оцінки є визначення можливих видів ризиків, а також факторів, які впливають на рівень ризиків при здійсненні визначеного виду діяльності [33]. Для цього виду характерні два аспекти, а саме:

необхідність порівнювати очікувані позитивні (сприятливі) результати з можливими економічними, соціальними несприятливими наслідками;

виявлення впливу рішень, які приймаються в умовах невизначеності та конфліктності, на інтереси суб'єктів господарювання.

У результаті якісного оцінювання ризику можливо отримати точне уявлення про всі можливі ризики, виявити можливу зону ризику, а також негативні наслідки, що можуть понести за собою при реалізації певного рішення.

Кількісне оцінювання ризику полягає у наданні ризику числового значення. Проведення цієї оцінки є особливо важливим, коли існує можливість вибору конкретного управлінського рішення з сукупності альтернативних варіантів [20]. Аби цей метод був дійсно ефективний і точний необхідно мати надійне визначення ймовірних джерел та ймовірності конкретних подій, що несуть загрозу або можуть загрожувати в проведенні ефективній діяльності підприємства.

Виходячи з якісного та кількісного аналізу використовують такі методичні підходи до оцінки ризиків: статистичні методи, метод аналізу доцільності витрат, методи експертних оцінок, фінансово-аналітичні методи, аналогові методи.

Один із головних методів оцінки ризику – статистичний. Цей метод базується на вивченні статистики втрат і прибутків підприємства, з метою вивчення ймовірності та величини ризику, яке може понести підприємство. Він реалізується лише тоді, коли є значний обсяг аналітико-статистичної інформації і ґрунтується він на аналізі коливань досліджуваного підприємства за певний проміжок часу. Метод дає змогу більше точно оцінити ризик не тільки конкретного проєкту, а в цілому підприємства за певний проміжок часу [37].

Основними інструментами цього методу оцінки ризику є ймовірність настання випадкової події, середнє математичне сподівання, дисперсія, стандарт (середньоквадратичне відхилення) та коефіцієнт варіації досліджуваної випадкової величини.

Слід зазначити, що деякі економісти, які вивчають проблему кількісної оцінки ризику, розглядають ці показники окремо від статистичних методів вважають їх універсальними методами вимірювання ризику [37].

Під ймовірністю настання випадкової величини як мірою ризику (R) розуміють ймовірність втрати або недоотримання доходу порівняно з прогнозованими альтернативами:

$$R = p(x), \quad (1.1)$$

де x – випадкова величина втрат; $P(x)$ – ймовірність появи втрат.

Враховуючи результати досліджень у сфері оцінки ризиків таких вчених як Т. Бачка, Д. Мессіна, В. Рудашевський було розроблено емпіричну шкалу ризиків, яку можна рекомендувати для використання в діяльності компанії [11]

(табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Емпіричні показники прийнятого рівня ризику

Ймовірність небажаного результату (величина ризику)	Градация ризику
0,0-0,1	Мінімальний ризик
0,1-0,3	Малий ризик
0,3-0,4	Середній ризик
0,4-0,6	Високий ризик
0,6-0,8	Максимальний ризик
0,8-1,0	Критичний ризик

Джерело: сформовано автором за [10].

Утім, ця градация є досить умовною. По-перше, вона залежить від суб'єктивності того, хто запропонував цю шкалу. По-друге, в оцінці ризику важлива не лише ймовірність настання збитків, але й розмір самих збитків.

Втрата однієї одиниці і втрата мільйона одиниць з однаковою ймовірністю настання оцінюються як абсолютно різні ризики для підприємця.

Це пов'язано з тим, що втрата, яка є неприйнятною для одного підприємства, може здатися незначною для іншого. Не менш важливо порівняти цей статистичний показник із майновим станом підприємства в ситуації ризику.

У цьому контексті в багатьох роботах вводиться поняття області або зони ризику [37].

Область ризику — це певний діапазон, у межах якого сукупні ринкові втрати не перевищують встановленої межі рівня ризику.

Розрізняють чотири зони ризику: безризикова зона; зона прийняттого ризику; зона критичного ризику; зона катастрофічного ризику.

Процес визначення прийнятності або адекватності ризику ґрунтується на ймовірності того, що збиток (ризик) не перевищить певного рівня і потрапить у певну зону, тобто

$$R = p(x < x_0), \quad (1.2)$$

де x_0 — граничне значення певного рівня втрат.

Вітлінський В.В. та Великоіващенко Г.І. вважають саме цей показник одним із головних при оцінці ризику [44].

Слід зазначити, що методи, описані в більшості наукових праць називаються «методом аналізу можливих збитків». Деякі вчені, зокрема С.М.

Клименко, О.С. Дуброва, В.В. Вітлінський [44], розглядають цей метод як незалежний і відокремлений від статистичних методів. На думку інших вчених, саме аналіз ризику можливих втрат є сутністю статистичного методу [44].

Іншим показником статистичного методу є середнє очікуване значення випадкової величини (математичні очікування), що є середньозваженим значенням величини події, яке можна зв'язати з ризиковою ситуацією:

$$M = \bar{x} = \sum x_i p_i, \quad (1.3)$$

де x_i — значення випадкової величини; $i = 1, 2, \dots$, p_i — відповідні ймовірності.

Цей показник вимірює очікуваний середній результат. Він є узагальненою кількісною характеристикою і не може визначити перевагу чи недоліки того чи іншого варіанту інвестування капіталу компанії. Для прийняття остаточного рішення необхідно виміряти варіацію очікуваного результату, тобто відхилення очікуваного значення від середнього. Для вимірювання цих відхилень зазвичай розраховують дисперсію або середньоквадратичне відхилення.

Дисперсія (σ^2) – це середньозважене квадратичне відхилення фактичних результатів від очікуваного середнього значення:

$$\sigma^2 = (\sum (x - y)^2 n) / (\sum n) = (\sum (x - y)^2) / p, \quad (1.4)$$

де x – очікуване значення кожного спостережуваного випадку, y – середнє очікуване значення, n – кількість спостережуваних випадків (частота) і p – ймовірність настання ризикової ситуації.

Цей показник характеризує відхилення значення випадкового параметра від його середнього значення. Дисперсія має розмірність квадрата випадкової величини. Тому, якщо оцінка дисперсії повинна мати розмірність випадкової величини, обчислюється середньо квадратичне відхилення.

Середньоквадратичне відхилення (σ) – це корінь квадратний з дисперсії:

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2}. \quad (1.5)$$

Економічний зміст середньоквадратичного відхилення з точки зору теорії ризиків – це властивість конкретного ризику, яка вказує на середню мінливість параметра навколо його середнього очікуваного значення. Це положення дозволяє використовувати середньоквадратичне відхилення як міру ймовірності реалізації ступеня ризику.

Дисперсія і середньоквадратичне відхилення є показниками абсолютної мінливості й вимірюються в тих же фізичних одиницях, що й змінні. Чим вищі розрахункові значення цих показників, тим вищий ризик управлінського рішення і, відповідно, ризикованіший цей шлях розвитку підприємства.

Прикладом вибору, заснованого на вимірюванні ризику за допомогою дисперсії, є так звана модель оцінки капітальних активів (CAPM).

Окрім використання стандартного відхилення або дисперсії як міри ризику, деякі автори пропонують використовувати половину дисперсії, так звану половинну дисперсію, або стандартне відхилення, яке враховує лише майбутній стан економіки, за якого прибутки будуть нижчими за очікувані. Суть цього підходу полягає в тому, що підприємці завжди прагнуть досягти прибутковості вище середнього рівня, але вважають, що оцінка ризику повинна ґрунтуватися

насамперед на можливості отримання прибутковості нижче середнього рівня. Незважаючи на певні переваги використання діапазону половинних значень та стандартного відхилення, ці показники рідко використовуються на практиці, що, на нашу думку, пов'язано зі складністю розрахунків оцінки ризику.

Описані вище абсолютні характеристики ризику не дозволяють порівнювати ризикованість сфер бізнесу або конкретних ситуацій залежно від характеристик, виражених у різних одиницях виміру. Оцінка ризику за допомогою статистичних методів вирішує цю проблему шляхом введення коефіцієнта варіації.

Коефіцієнт варіації (V) – це відношення стандартного відхилення до середнього очікуваного значення, виражене у відсотках:

$$V = \sigma / \bar{x} * 100\% \quad (1.6)$$

де σ – стандартне відхилення доходу, а \bar{x} – середнє очікуване значення доходу.

Оскільки коефіцієнт варіації є відносною величиною, на його величину не впливає абсолютне значення досліджуваного показника. Його можна використовувати для порівняння мінливості показників, виражених у різних одиницях виміру. Чим вищий коефіцієнт, тим більший розкид значень показника, а це означає, що проєкт, який аналізується, є більш ризикованим.

Вчені встановили наступні якісні оцінки для різних коефіцієнтів варіації [44]:

- до 10% – слабка варіабельність;
- від 10% до 25% – помірна варіабельність;
- понад 25 % – висока варіабельність.

Прикладами практичного застосування статистичного методу є оцінка галузевих ризиків, оцінка ризиків клієнтів і розрахунок ризиків конкурентів.

Метод дає змогу аналізувати та оцінювати сценарії для конкретних видів діяльності. В останні роки широкого поширення набули статистичні тести, засновані на так званому методі Монте-Карло. В інвестиційно-фінансовій сфері

як критерії кількісної оцінки ризику проектів капітальних вкладень широко використовуються показники середнього очікуваного значення та стандартного відхилення. Статистичні методи також використовуються для визначення проектного ризику в системі PERT при розрахунку очікуваної тривалості кожної роботи і проекту в цілому.

Основна перевага статистичної оцінки ризиків полягає в тому, що вона дозволяє визначити ризики не тільки для конкретного напрямку діяльності, а й для компанії в цілому. Водночас цей метод має й свої недоліки. Наприклад,

метод вимагає великої кількості вихідної інформації, а це означає, що

статистичні методи не можуть бути використані в компаніях, які щойно створені.

Окрім того, дисперсія не може адекватно відображати ступінь підприємницького ризику, оскільки, вказуючи на наявність ризику, вона приховує напрямок

відхилення від очікуваного значення. Підприємцям часто потрібно знати чи

призведе проект до витрат або до вигоди. В умовах нестачі інформації усунути

цей недолік неможливо. Іншим суттєвим недоліком є те, що статистичні методи визнають ризик як інтегральну величину і не аналізують джерела ризику.

Поширеним методом оцінки ризику є аналіз доцільності витрат, який враховує, що кожний напрям діяльності має різний ступінь ризику, а мета цього

методу – привести розмір капіталу до мінімуму, що підлягає ризику. Наприклад, ступінь ризику за витратами, що пов'язані з купівлею сировини (яка може бути доставлена не точно в зазначений термін, її якість може не цілком відповідати

технологічним нормам чи її споживчі властивості можуть бути частково

загублені при зберіганні на самому підприємстві і т.д.) буде вищим, ніж за

витратами на зарплату. Визначення ступеня ризику шляхом аналізу доцільності

витрат орієнтоване на ідентифікацію потенційних зон ризику. Для цього стан за кожним із елементів витрат поділяється на області ризику, у межах яких

конкретні втрати не повинні перевищувати граничного значення встановленого рівня ризику [49].

За даного підходу використовують наступну градацию областей ризику:

1. **Область абсолютної стійкості.** Ця область за елементом витрат дорівнює нульовому ризику. Вона характеризується відсутністю будь-яких втрат з гарантованим одержанням планового прибутку.

2. **Область нормальної стійкості** – область характеризується мінімальним ступенем ризику. Тобто для неї максимальні витрати не повинні перевищувати лінію планового чистого доходу. А отже мінімальний ступінь ризику дозволяє підприємству покриття всіх його витрат та змогу сплачувати податки. Основні форми діяльності цього методу здійснення операцій з цінними паперами уряду чи муніципальних органів, участь у виконанні робіт, фінансованих за рахунок державних чи муніципальних коштів.

3. **Область нестійкого стану** – характеризується підвищеним ризиком, але рівень втрат не перевищує розміру розрахованого прибутку (тобто частини, що залишилась у підприємстві після всіх виплат у бюджет, сплати штрафів та відсотків за кредит). При цьому методі підприємство ризикує у гіршому випадку дістати прибуток, але він буде менший від очікувань, але при цьому буде мати можливість покрити всі витрати.

4. **Область критичного стану** – характерний критичний ступінь ризику за якого можливі втрати в межах валового прибутку (тобто загальної суми прибутку, що отримана до здійснення всіх відрахувань). Такий ризик пов'язаний із тим, що підприємство не тільки втратить прибуток, але й не буде мати змоги покрити повністю свої витрати.

5. **Область кризового стану** – це область кризового стану, що є непокриття усіх витрат, пов'язаних з даним напрямком діяльності.

Ступінь ризику в кожному з цих випадків представлено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Ризикові сфери діяльності підприємства

Області діяльності підприємства	Сфера ризику	Рівень витрат	Ступінь ризику %
---------------------------------	--------------	---------------	------------------

Абсолютна стійкість	Безризикова	Повна відсутність позапланових витрат	0
Нормальна стійкість	Сфера мінімального ризику	Не перевищує межі планового чистого прибутку	0-25
Нестійкий стан	Сфера мінімального ризику	Не перевищує ризикового прибутку	25-30
Критичний стан	Сфера критичного ризику	Не перевищує валового прибутку	50-75
Кризовий стан	Сфера недопустимого ризику	Можливість не покриття всіх витрат, втрата виручки від реалізації і майна фірми	75-100

Джерело: сформовано автором за [11].

Перевага методу аналізу доцільності витрат, полягає в тому, що знаючи можливості витрат із максимальним ризиком, можна знайти шлях аби призвести до його зниження. Тобто, якщо ми знаємо, що ризик пов'язаний із орендою транспортного засобу, можна переглянути договір, щодо його використання. А ось основний недолік у тому, що підприємство не може аналізувати джерела виникнення ризику, а лише приймає його як цілісну величину, не звертаючи увагу на його мультискладові.

Метод експертних оцінок – один із методів науково-технічного прогнозування, що ґрунтується на припущенні, тобто дає можливість використовувати досвід експертів для аналізу проекту. Частіше за все використовуються наступні експертні методики: SWOT-аналіз; «зірка (троянда) ризиків» (зіставлення різних чинників, побудова «спіралі ризиків», що відображає ранжування чинників ризику). Згідно цього методу, людина вимірює та оцінює процеси та судження, що через наявність неповної інформації не піддаються прямому виміру, на основі яких і є передбачення можливостей розвитку подій, причин виникнення ризику, прогнозування дій конкурентів, ймовірність ризикових подій [23].

Перевагами цього методу є невисока вартість, відсутність необхідності точних даних і дорогих програм, можливість проводити оцінку до розрахунку ефективності проекту або підприємства. А ось іншою стороною цього методу, тобто недоліком є складність із отриманням фінансової оцінки ризику, залежність від суб'єктивної думки експерта та знаходження незалежних експертів аби отримати цю думку.

Фінансово-аналітичний метод – дозволяє визначити ймовірність майбутнього ризику, за рахунок власної інформаційної бази. Тому використання обчислень аналізу, облікові дані обліку та управлінський облік можуть визначити ризик втрати майна, ризику банкрутства та ліквідності. Цей метод дуже широко використовують на практиці, а ось головним його недоліком є відсутність стандартів [37].

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що одним із важливих елементів управління ризиками є їх оцінка, що поділяється на якісну й кількісну. У межах обох цих видів застосовуються різні методи, найпоширенішими з яких є: статистичний метод, метод аналізу доцільності витрат, методи експертних оцінок, фінансово-аналітичні методи, аналогові методи. Вибір того чи іншого методу для оцінки ризику у певній ситуації залежить від того, наскільки він буде оптимальним для діяльності підприємства з точки зору вірогідності отриманого результату, від якого найбільше залежить ефективність функціонування підприємства та розмір одержаного їм прибутку. На наш погляд, найбільш поширеним і широко використовуваним є фінансово – аналітичний метод, оскільки він дозволяє визначити ймовірність настання майбутнього ризику за рахунок власної інформаційної бази підприємства.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ОЦІНКИ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ

1.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства

ТОВ «Вербо́ве» є одним із сільськогосподарських підприємств, яке займається вирощуванням зернових (окрім рису), зернобобових і олійних культур. Засноване воно в 2000 році.

Сільськогосподарське виробництво ТОВ «Вербо́ве» характеризується високою врожайністю сільськогосподарських культур і високою якістю продукції. Принципами ТОВ «Вербо́ве» є сучасне, системне і послідовне ведення сільського господарства відповідно до основних тенденцій на сучасному аграрному ринку. Основною метою діяльності товариства є здійснення господарської діяльності з метою отримання прибутку шляхом вирощування сільськогосподарських культур і розведення худоби, а також задоволення суспільних та індивідуальних потреб учасників і членів трудового колективу на основі прибутку.

ТОВ «Вербо́ве» здійснює свою діяльність у Бережанському районі, Тернопільської області. Тернопільська область є економічно вигідним регіоном, має ґрунтово-кліматичні умови придатні для вирощування сільськогосподарських культур. Основні виробничі напрямки в досліджуваному господарстві: рослинництво – вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур, тваринництво – розведення свиней. Господарська діяльність товариства включає виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Згідно з довідкою Тернопільського обласного управління статистики Державного комітету статистики України, підприємство має право здійснювати такі види діяльності:

- 01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

- 01.13 Вирощування овочів і багаторічних культур, коренеплодів і бульбоплодів

- 01.25 Вирощування ягід, горіхів, інших плодових дерев і чагарників

- 01.41 Розведення великої рогатої худоби молочних порід

- 01.46 Розведення свиней

- 01.61 Допоміжна діяльність у рослинництві

- 01.63 Післяурожайна діяльність

- 49.41 Вантажний автомобільний транспорт

- 10.81 Виробництво цукру.

Земля є основним засобом виробництва сільських підприємств.

Поліпшення землекористування і родючості ґрунту є необхідною умовою підвищення врожайності сільськогосподарських культур і розвитку тваринництва. Основною характеристикою різних типів сільськогосподарських угідь є характер їх використання.

Загальна земельна площа господарства – це сільськогосподарські угіддя, що практично повністю представлені ріллею. Загалом, станом на 2022 р. досліджуване підприємство використовувало 1109 га для вирощування сільськогосподарських культур (табл. 2.1).

За статистичними даними досліджуваного підприємства, можна зробити висновок, що у 2019 році підприємство мало 1066 га, 2020 році – 1094 га, 2021 році – 1110 га, 2022 році – 1109 га, впродовж 2019-2022 рр. площі сільськогосподарських угідь і ріллі збільшилися на 4% та 5% відповідно. Одним із важливих економічних показників є забезпеченість землею, що розраховується шляхом поділу площі відповідних земельних ділянок на кількість працівників підприємства. У ТОВ «Вербове» Бережанського району на одного працівника припадає у 2019 році – 46,4 га, 2020 році – 47,5 га, 2021 році – 44,4 га та у 2022 році – 50,4 га сільськогосподарських угідь та рілля. Відповідно, за даними

показник землезабезпеченості збільшився на 4% до площі угідь та на 4,5% до площі ріллі. Відбулося це за рахунок збільшення сільськогосподарських земель у використанні за рахунок оренди додаткових сільськогосподарських угідь.

Таблиця 2.1

Склад і структура сільськогосподарських угідь ТОВ «Вербове»

	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022 р. у % до 2019 р.
	га	%	га	%	га	%	га	%	
Площа с.г. угідь, га, у т.ч.	1066	100	1094	100	1110	100	1109	100	104,0
рілля	1056	99,1	1084	99,1	1110	100,0	1109	100,0	105,0
припадає на 1 працівника, га									
с.г. угідь	46,4		47,5		44,4		50,4		108,7
ріллі	45,9		47,1		44,4		50,4		109,8

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Ефективність використання сільськогосподарських земель потребує застосування взаємоузгодженого комплексного підходу, зважаючи на суттєві зміни нинішньої системи та умов землекористування. Ефективність може бути виміряна економічними показниками, але перед цим необхідно безпосередньо проаналізувати кілька факторів, що впливають на ефективність землекористування. Використання сільськогосподарських угідь пов'язане з показниками родючості ґрунту, розміром матеріалу і фінансовим внеском у виробництво. Родючість – це фактор, який визначається географічним положенням підприємства, від характеру землекористування, культури ведення сільського господарства, а також від впливу клімату та природи, сільськогосподарської техніки та добрив, яке використовує підприємство.

Щодо ґрунтів у Тернопільській області – то вони є рі опідзолені. Господарство «Вербове» використовує класичний обробіток у поєднанні з мінімальним: під зернові культури дискує, після чого одразу сіє, а під ріпак, горох, сою, кукурудзу, соняшник оремо.

Аналізуючи економічну ефективність використання земельних ресурсів у досліджуваному господарстві виявили, що дохід від реалізації продукції з розрахунку на 1 га с. г. угідь у 2022 р. зріс порівняно з 2019 р. на 4,2%, а прибуток на 99,6% (табл. 2.2). При цьому вартість валової продукції з розрахунку на 1 га с. г. угідь протягом досліджуваного періоду зменшилася на 16,9%. Припускаємо, що це зумовлено збільшенням витрат на виробництво, таких як зростання цін на сировину, енергію, працю.

Таблиця 2.2

**Економічна ефективність використання земельних ресурсів у
ТОВ «Вербове»**

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2019 р./%
Сільськогосподарські угіддя, га	1066	1094	1110	1109	104,0
в т. ч. рілля	1056	1084	1110	1109	105,0
Одержано на 1 га с. г. угідь, грн.					
вартості валової продукції	38391	28872	33582	31890	83,1
доходу (виручки) від реалізації	44858	40161	67650	46740	104,2
прибутку	3708	3265	17500	7401	199,6
Виробництво на 1 га рілля, ц					
зернових	38,4	53,4	58,3	52,1	135,8
олійних	14,6	9,3	9,0	13,3	90,6
цукрових буряків	67,3	0,0	27,3	0,0	x
виращування свиней	3,2	1,5	1,5	1,8	56,4

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Упродовж 2019-2022 рр. підприємство відмовилося від виробництва цукрових буряків і переорієнтувало виробництво на зернові культури. Тому в

2022 р. виробництво зернових культур у ТОВ «Вербове» зросло на 35,8% порівняно з 2019 роком. Що стосується виробництва олійних культур, то воно впродовж аналізованого періоду в господарстві скоротилося на 9,4%, а вирощування свиней із розрахунку на 1 га ріллі скоротилося в 2022 р., порівняно з 2019 на 43,6% (рис. 2.1). Що, знову ж таки, свідчить про постійні пошуки підприємства високодохідних напрямків.

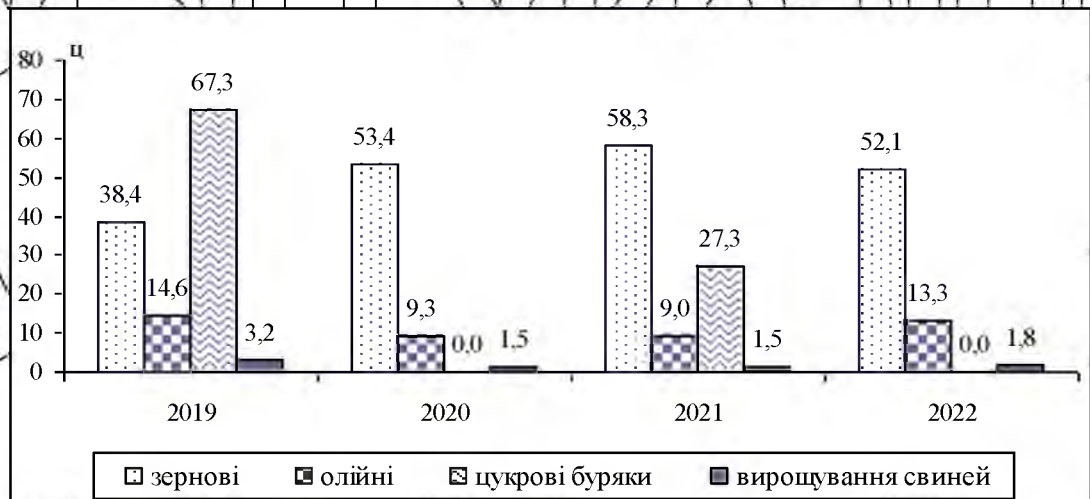

Рис. 2.1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в ТОВ «Вербове».

Джерело: побудовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

У загальному можна сказати, що в ТОВ «Вербове» економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь знаходиться на задовільному рівні.

Трудові ресурси є головним ресурсом кожного підприємства, від якості й ефективності використання якого багато в чому залежать результати діяльності та його конкурентоздатність. Термін «трудові ресурси» використовується для характеристики працівників підприємства як одного з елементів ресурсного потенціалу підприємства [18].

Ефективність використання трудових ресурсів на підприємстві характеризується продуктивністю праці. Зростання продуктивності праці служить основним критерієм ефективності управління на всіх рівнях, оскільки

він не тільки визначає динаміку валового внутрішнього продукту, але й відповідає принципу мінімізації собівартості продукції на одиницю одержуваного ефекту.

Середньорічна чисельність працівників у ТОВ «Вербове» в період із 2019 по 2021 рік збільшилася на 3 особи (табл. 2.3). Але в 2022 р., порівняно з 2021, чисельність працівників зменшилася на 3 особи. Можемо припустити, що під час військових дій, деякі працівники вирішили покинути країну та, відповідно, залишили підприємство. Негативним фактом у діяльності підприємства є незначне зниження продуктивності праці впродовж досліджуваного періоду – на 13,6%.

Таблиця 2.3

Економічна ефективність використання трудових ресурсів у ТОВ «Вербове»

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2019 р., %
Чисельність працівників, осіб	22	23	25	22	100,0
Продуктивність праці, тис. грн	1861	1373	1491	1608	86,4
Одержано на 1 працівника, тис. грн					
доходу (виручки) від реалізації	2174	1909	3004	2356	108,4
валового прибутку	180	155	777	373	207,6
чистого прибутку	180	155	777	373	207,6
Середньомісячна оплата праці 1 працівника, грн	6103	7178	8659	9012	147,7

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

У ході написання магістерської роботи виявлено, що низька продуктивність праці в принципі притаманна українському ринку праці. Так, згідно з рейтингом Міжнародної організації праці за цим показником Україна перебуває в другій сотні серед усіх країн світу. У 2019 році продуктивність праці

в Україні була нижча не тільки порівняно з країнами ЄС, а й з деякими пострадянськими державами.

Натомість як позитивним є те, що дохід на 1 працівника збільшився впродовж 2019-2022 рр. на 8,4%, а розмір валового і чистого прибутку з розрахунку на 1 працівника на 107,6%. Мало місце також збільшення рівня заробітної плати – на 47,7%. Зауважимо, що хоча рівень заробітної плати й зріс у досліджуваному господарстві, тим не менше заробітна плата все ще є нижчою, порівняно з іншими галузями. Цим фактом, вважаємо, що частково можна пояснити й зниження продуктивності праці в господарстві. Разом із тим,

зважаючи на викладене, можна сказати, що економічна ефективність використання трудових ресурсів у ТОВ «Вербове» знаходиться на досить високому рівні, проте резерви для її підвищення є.

У процесі сільськогосподарського виробництва задіяні різні ресурси, такі як земля (земельні ресурси), людська праця (трудова ресурси) та капітал (грошовий капітал, засоби виробництва). Вони називаються економічними факторами виробництва. Це пов'язано з тим, що вони використовуються для виробництва товарів та отримання економічних результатів.

Розвиток підприємства базується на зростанні капіталу та прибутку при збереженні кредитоспроможності та платоспроможності на прийнятному рівні ризику. Важливим є й підтримка балансу між пасивами та активами в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища, що забезпечує стабільну інвестиційну привабливість.

У результаті аналізу забезпеченості ТОВ «Вербове» основним капіталом і ефективності його використання виявили наступне. У 2022 році на підприємстві первісна вартість основного капіталу збільшилася на 38,9%, порівняно з 2019 роком (табл. 2.4). Коефіцієнт зносу основних засобів на підприємстві збільшився протягом досліджуваного періоду на 34,4 в.п. Однією із головних причин стрімкого збільшення коефіцієнту є використання застарілого обладнання та активи, які перевищують придатний до використання строк.

Таблиця 2.4

Забезпеченість основним капіталом і ефективність його використання в ТОВ «Вербове»

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2019 р., %
Первісна вартість основних засобів, тис. грн	21111	25450	28 077	29 321	138,9
Знос основних засобів, тис. грн	4653	8073	12 287	16 544	355,6
Коефіцієнт зносу основного капіталу	22,0	31,7	43,8	56,4	x
Коефіцієнт придатності основного капіталу	78,0	68,3	56,2	43,6	x
Вартість основного капіталу, тис. грн	16459	17377	15 790	12 777	77,6
на 1 га с.-г. угідь	15,4	15,9	14,2	11,5	74,6
на 1 середньорічного працівника	748	756	632	581	77,6
Капіталовіддача, грн	1,94	1,24	1,33	0,21	62,2
Капіталомісткість продукції, грн	0,52	0,81	0,75	0,83	160,8
Рентабельність основних засобів, %	24,8	20,5	123,1	64,2	x

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Капіталовіддача на підприємстві зменшилася в 2022 р., порівняно 2019 на 37,8%. Її зменшення протягом досліджуваного періоду пояснюється скороченням вартості основного капіталу, який використовується для виробництва сільськогосподарських товарів. Так у 2019 р. вартість основного капіталу становила 16459 грн, а в 2022 р. – 12777 грн, що на 22,4% менше (рис. 2.2).

Упродовж останніх років сільське господарство України було однією з небагатьох галузей національної економіки, яка демонструвала стабільне зростання та збільшення експорту. Найбільшою мірою з України екпортується таких продуктів як: олія соняшникова, кукурудза та пшениця.

Рослинництво є важливою частиною аграрного сектору та є базовою галуззю сільського господарського виробництва. Рівень розвитку рослинництва вказує про раціональне використання земельних ресурсів, продуктивність і виробничий потенціал сільськогосподарських культур. В Україні вирощують 400 економічно важливих видів рослин.

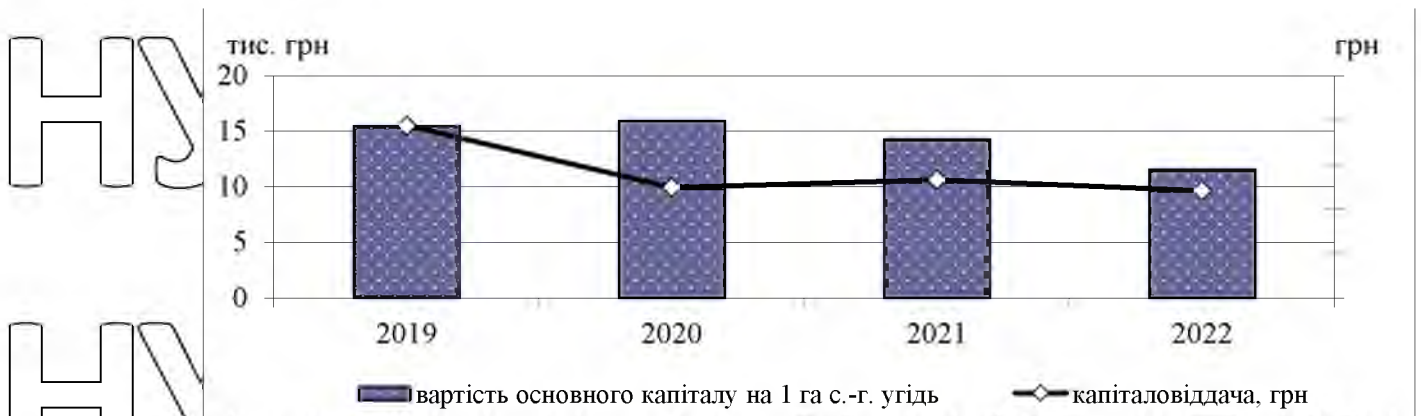

Рис. 2.2. Забезпеченість основним капіталом та ефективність його використання в ТОВ «Вербове»

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Рослинництво зосереджене на вирощуванні сільськогосподарських культур для виробництва рослинницької продукції; забезпеченні населення продуктами харчування; забезпеченні тваринництва кормами і промисловості сировиною рослинного походження (наприклад: харчова, комбікормова, текстильна, фармацевтична, парфумерна тощо).

Характерною рисою сучасної системи ведення сільського господарства є поглиблення спеціалізації. Ця спеціалізація зумовлена концентрацією виробництва. Спеціалізація визначає виробничий напрям підприємства. Для того, щоб визначити напрямок виробництва в аграрному підприємстві, спочатку необхідно проаналізувати динаміку виробництва товарної продукції.

Структура товарної продукції визначається як процентне співвідношення вартості продукції окремих культур і галузей в загальній сумі вартості товарної продукції по підприємству, яка приймається за 100 %. Місце культур і галузей у діяльності підприємства визначається їх питомою вагою в структурі вартості товарної продукції.

У процесі дослідження виявили, що в ТОВ «Вербове» протягом 2019-2021 рр. спеціалізувалося на реалізації продукції рослинництва, питома вага якої в 2021 р. становила 45,11% у структурі товарної продукції господарства (табл. 2.5)

На продукцію тваринництва у 2021 р. припадало, відповідно, 23,5%. У сукупності продукції рослинництва, що реалізувалася підприємством, найбільша питома вага припадала на культури зернові і зернобобові – у 2021 р. 31,4%, серед яких лідирувала кукурудза на зерно – 11,89% у структурі товарної продукції досліджуваного господарства. Варто також відмітити, що протягом 2019-2021 рр. досліджуване господарство наростило обсяги реалізації кукурудзи на зерно на 29,1% та сушених зернобобових культур у 2,2 рази.

Таблиця 2.5

Структура товарної продукції в ТОВ «Вербове»

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Вид продукції і галузі	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2021 р. до 2019 р., +-
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Рослинництво, всього	28971,9	46,18	28971,9	46,18	35100,7	45,11	-1,07
Культури зернові та зернобобові	22867,1	36,45	22867,1	36,45	24432,1	31,40	-5,05
У тому числі пшениця	8383,3	13,36	8383,3	13,36	6461,3	8,30	-5,06
Кукурудза на зерно	7168,9	11,43	7168,9	11,43	9252,3	11,89	0,46
Ячмінь	4866,0	7,76	4866,0	7,76	3704,8	4,76	-3
Жито	0	0	0	0	0	0	
Овес	145,6	0,23	145,6	0,23	0	0	-0,23
Культури зернобобові сушені	2303,3	3,67	2303,3	3,67	5013,7	6,44	2,77
Боби сої	1051,9	1,68	1051,9	1,68	0	0	-1,68
Насіння соняшнику	0	0	0	0	5501,1	7,07	
Інша продукція рослинництва	5052,9	8,05	5052,9	8,05	5167,5	6,64	-1,41
Реалізація іншої продукції (тваринництва)	10894,5	17,37	10894,5	17,37	18284,8	23,50	6,13
Всього	62733,5	100	62733,5	100	77817,6	100	0

У принципі тенденція до переважного розвитку рослинництва є типовою для українського аграрного сектору і досліджуване господарство не є винятком. Як і те, що станом на 2021 р. ТОВ «Вербове» відмовилося від вирощування та, відповідно, реалізації такої нішевої культури як овес і наростило обсяги виробництва та реалізації насіння соняшнику. Позитивним є те, що виробництво в досліджуваному господарстві є досить диверсифікованим, свідченням чого є

наявність у структурі товарної продукції є низка сільськогосподарських культур (пшениці, кукурудзи на зерно, ячменю, сушених зернобобових, соняшнику) і продукція тваринництва.

Загалом, за даними табл. 2.5 можна зробити висновок, що з 2019 до 2021 рр. виробництво продукції рослинництва в ТОВ «Вербове» зросло майже в два рази, а виручка від реалізації зросла на 21,2%. Таке зростання зумовлено реалізацією продукції (кукурудзи на зерно та насіння соняшника) врожаю 2020 року в 2021 році), а також значним збільшенням реалізації продукції тваринництва. Обсяги реалізації зернових і зернобобових культур за аналізований період зросли на 6,8%, а продукції тваринництва на 67,8%.

У свою чергу аналіз динаміки виробництва валової продукції ТОВ «Вербове» засвідчив, що господарство реалізує не всю вироблену продукцію.

Пояснюємо це тим, що займаючись тваринництвом, зокрема вирощуючи свиней, ТОВ «Вербове» частину виробленої продукції рослинництва залишає для внутрішнього споживання. Так, у структурі валової продукції досліджуваного господарства присутні також цукрові буряки (щоправда до 2022 р.), боби соєві та насіння ріпаку. Проаналізувавши табл. 2.6 робимо висновок, що ТОВ

«Вербове» в 2022 році зробило акцент на вирощуванні зернових культур, таких як пшениця озима, кукурудза на зерно, ячмінь, зернобобові та насіння соняшнику. Порівняно з 2019 роком у 2022 в ТОВ «Вербове» зменшилася вартість продукції рослинництва на 2290 тис. грн і продукції тваринництва

3281 тис. грн. в порівнянних цінах 2016 р. Але не дивлячись на військові дії та зменшення вартості господарська діяльність ТОВ «Вербове» залишається досить ефективною.

Загалом, упродовж аналізованого періоду ТОВ «Вербове» збільшило свій товарообіг (товарів, робіт, послуг) на 30058,8 тис грн завдяки удосконалення технологій вирощування зернових, зернобобових і олійних культур (посів найкращого насіння від провідних світових компаній та виробників насіння), що мало значний вплив на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської

продукції та підвищення її якості, а також впровадження інноваційної сільськогосподарської техніки (використання сучасної техніки та імпортих ґрунтообробних агрегатів).

Таблиця 2.6

**Динаміка виробництва та вартість валової продукції ТОВ «Вербове»,
(у постійних цінах 2016 р.)**

Вид продукції	ціна 2016 р., грн	Роки				Роки			
		2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
		Виробництво, ц				Вартість, тис. грн			
пшениця озима	311,72	9680	13670	14283	27503	3017	4261	4452	8573
ячмінь	296,67	18272	11193	9672	17214	5421	3321	2869	5107
кукурудза на зерно	317,97	9000	30383	34339	12500	2862	9661	10919	3975
зернобобові	645,80	3567	2624	6468	550	2303	1695	4177	355
боби соєві	834,24	4669	1700	1812	3805	1418			1512
насіння ріпаку	904,07	6100	5120	2500	6140	5515	4629	2260	5551
насіння соняшнику	816,80								
цукрові буряки	84,89	4700	3262	7518	6764	3839	2664	6141	5525
Продукція рослинництва		71097		30291		6035		2571	0
Свині	2387,68					32887	27649	33690	30597
Продукція тваринництва		3371	1643	1631	1997	8049	3923	3894	4768
Продукція сільського господарства						8049	3923	3894	4768
						40936	31572	37284	35366

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Таким чином, аналіз засвідчив, що в ТОВ «Вербове» ефективність використання земельних ресурсів підвищилася за рахунок виробництва зернових культур. Так, дохід від реалізації продукції підвищився на 4,2%, а прибуток на 99,6% упродовж 2019-2021 рр. Аналізуючи використання трудових ресурсів, виявили зниження продуктивності праці в господарстві на 13,6% і зменшення працівників на підприємстві на 3 особи. Але не зважаючи на це, дохід на 1 працівника збільшився на 8,4%, а розмір валового і чистого прибутку з розрахунку на 1 працівника також зріс на 107,6%. Заробітна плата працівників упродовж 2019-2022 р. також зросла на 47,7%.

Коефіцієнт зносу засобів у ТОВ «Вербове» збільшився на 11891 грн, причиною чого стало використання застарілого обладнання для виробництва продукції. Капіталовіддача зменшилася на 37,8% за рахунок скорочення вартості основного капіталу на 77,6%.

Спеціалізується ТОВ «Вербове» на виробництві продукції рослинництва, питома вага якої в 2019-2021 рр. становила 45,11% у структурі товарної продукції господарства, а на продукцію тваринництва припадало, відповідно, 23,5%. Загалом можна зробити висновок, що обсяг виробництва продукції рослинництва зріс майже в два рази, а виручка від реалізації зросла на 21,2%.

Обсяги реалізації зернових і зернобобових культур за аналізований період зросли на 6,8%, а продукції тваринництва на 67,8%.

2.2. Аналіз виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства

Як виявлено в ході написання магістерської роботи, ТОВ «Вербове» Бережанського району Тернопільської області займається виробництвом зернових культур, бобових і олійних. Детальний аналіз структури посівних площ досліджуваного підприємства засвідчив, що в ній переважають зернові і зернобобові культури – їх питома вага в 2019 році становила 53,2% від загальної посівної площі, а в 2022 році – 61% (рис. 2.2, 2.3). Упродовж досліджуваного періоду частка зернових і зернобобових культур у структурі посівів зросла на 7,8%. Що стосується технічних культур, то господарство, не дивлячись на відмову від вирощування цукрових буряків, все ж таки збільшило площі під ними з 33,8% до 39%. Це стало можливим через збільшення посівів під соняшником на 10,7 в.п.

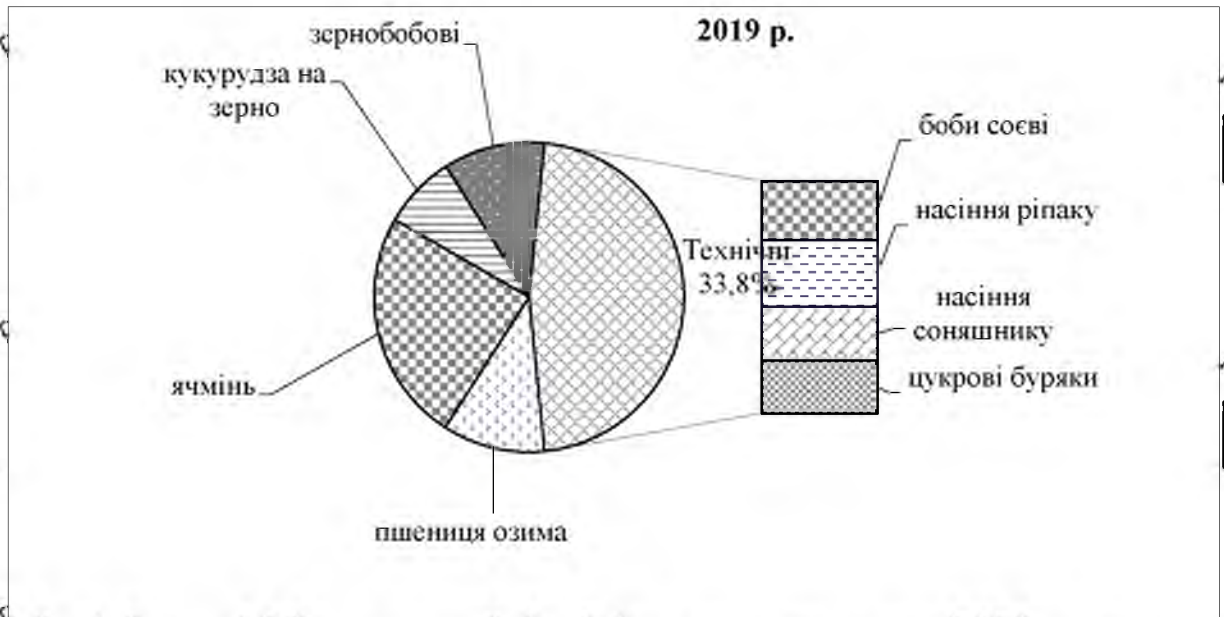

Рис. 2.3. Структура посівних площ ТОВ «Вербове», 2019 р.

Джерело: побудовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове»

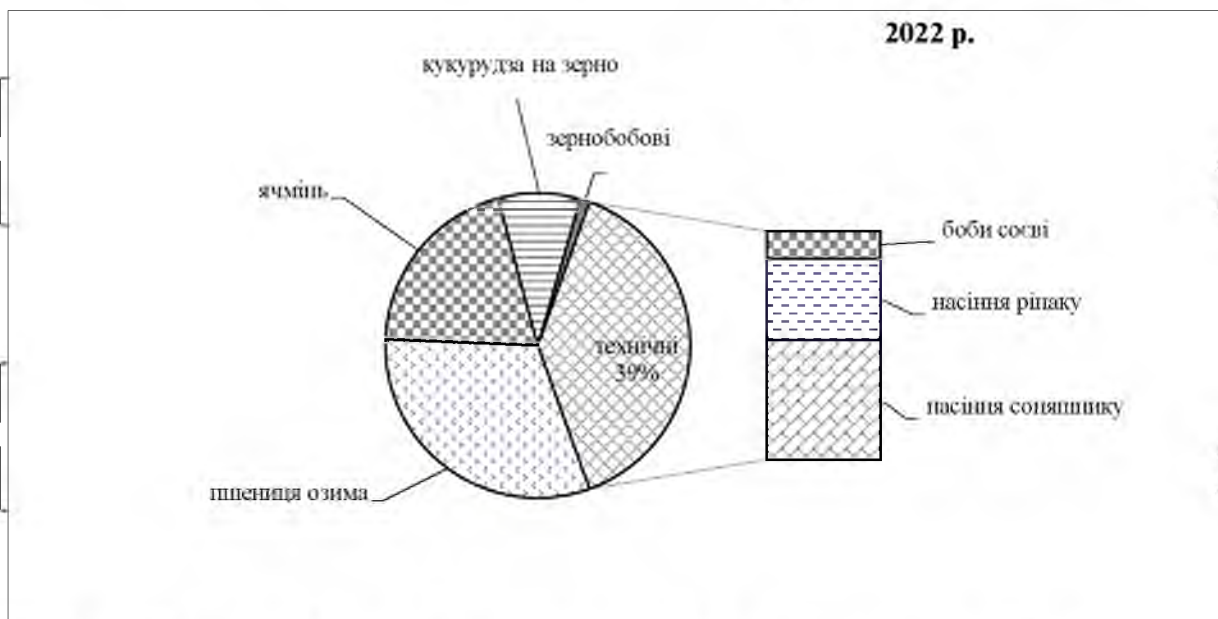

Рис. 2.4. Структура посівних площ ТОВ «Вербове», 2022 р.

Джерело: побудовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове»

Станом на 2022 р. у господарстві переважало вирощування пшениці – 31,2% у структурі посівних площ, соняшнику – 20,4%, ячменю – 20,2%, ріпаку – 13,9% та кукурудзи на зерно – 8,7% (табл. 2/7). Найвність сукупності культур у

структурі посівів свідчить про те, що підприємство застосовує сівозміну, актуальність якої в умовах погіршення стану ґрунтів зростає.

Таблиця 2.7

Динаміка посівних площ у ТОВ «Вербове»

	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022 р. до 2019 р., %
	га	%	га	%	га	%	га	%	
Посівна	1057	100	1187	100	1101	100	1101	100	104,2
Культури зернові	562	53,2	816	68,7	745	67,7	672	61,0	119,6
у т.ч. пшениця озима	113	10,7	278	23,4	208	18,9	343	31,2	303,5
ячмінь	256	24,2	220	18,5	154	13,9	222	20,2	86,7
кукурудза	81	7,7	219	18,4	274	24,9	96	8,7	118,5
зернобобові	112	10,6	100	8,4	109	9,9	11	1,0	9,8
Культури технічні	495	47	371	31	356	32,3	429	39,0	86,7
у т.ч. боби соєві	125	11,8	43	3,6	0	0,0	51	4,6	40,8
насіння ріпаку	143	13,5	141	11,9	64	5,8	153	13,9	107,1
насіння соняшнику	114	10,8	74	6,2	179	16,3	225	20,4	197,4
цукрові буряки	113	10,7	113	9,5	113	10,3			

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Посівні площі під такою культурою як пшениця озима протягом 2019-2022 рр. зросли в 3 рази, а посівні площі під соняшником зросли на 97,4%. Таке збільшення посівних площ під зазначеними культурами в ТОВ «Вербове» є ще одним підтвердженням економічної привабливості даної культури для аграрних товаровиробників. Незначною мірою зросли площі під кукурудзою (на 18,5%) і під ріпаком (на 7,1%). Натомість скоротилися площі під ячменем (на 13,3%) та під соєвими бобами, а найбільшою мірою скорочення посівних площ зафіксовано в розрізі зернобобових культур – менше на 90,2%.

Що стосується динаміки виробництва сільськогосподарських культур у ТОВ «Вербове» протягом 2019-2022 рр. (табл. 2.8), то можна зробити наступні висновки. Попри зниження врожайності зернових у цілому по Україні в 2022 р., порівняно з 2021, у ТОВ «Вербове» все таки вдалося зібрати великий урожай зернових, насамперед, за рахунок збільшення посівних площ. Значну роль у

збільшенні валових зборів сільськогосподарських культур відіграв і високий рівень врожайності. Так, врожайність пшениці в досліджуваному підприємстві в 2022 р. становила 80,2 ц/га за середньої в державі – 45 ц/га. Це при тому, що порівняно з 2019 р. урожайність пшениці в 2022 р. скоротилася на 6,4%. Завдяки такій сукупності факторів – збільшенню посівних площ у 3 рази та врожайності на рівні 80,2 ц/га, в ТОВ «Вербове» валові збори пшениці в 2022 р. зросли в 2,8 рази. На 38,9% зросли валові збори кукурудзи при збільшенні посівних площ під культурою на 18,5% та врожайності на 17,2%. Станом на 2022 р. найбільший приріст врожайності в досліджуваному господарстві зафіксовано в розрізі культур зернобобових – на 57% при скороченні посівних площ на 90,2%.

Таблиця 2.8

Динаміка виробництва сільськогосподарських культур у ТОВ «Вербове»

Культури	2019 р.			2020 р.			2021 р.			2022 р.			2022 р. у % до 2019 р.		
	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га
Зернові усього	562	40518	72,1	816	57871	70,9	794	64763	81,5	672	57767	86,0	119,6	142,6	119,2
пшениця	113	9680	85,7	278	13670	49,2	208	14283	68,7	343	27503	80,2	303,5	284,1	93,6
ячмінь	256	18272	71,4	220	11193	50,9	154	9672	63,0	222	17214	77,5	86,7	94,2	108,6
кукурудза	81	9000	111,1	219	30383	138,7	274	34339	125,3	96	12300	130,2	118,5	138,9	117,2
зернобобові	112	3567	31,8	100	2624	26,4	159	6468	40,8	11	350	50,0	9,8	15,4	157,0
Олійні культури	382	15469	40,5	258	10082	39,1	243	10018	41,2	429	14716	34,3	112,4	95,1	84,7
соя	125	4669	37,4	43	1700	39,4				51	1812	35,5	40,8	38,8	95,1
ріпак	143	6100	42,7	141	5120	36,3	64	2500	39,1	153	6140	40,1	107,1	100,7	93,9
соняшник	114	4700	41,2	74	3262	44,1	179	7518	42,0	225	6764	30,1	197,4	143,9	72,9
Цукровий буряк	113	71097	629,2				63	30291	480,8						

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Загалом, аналіз динаміки виробництва сільськогосподарських культур у ТОВ «Вербове» засвідчив, що господарство передусім орієнтується на розвиток виробництва зернових культур. Зокрема, в 2022 р., порівняно з 2019, площі під зерновими збільшилися на 19,6%, врожайність – на 19,2%, а валові збори – на

42,6% (рис. 2.5). У розрізі олійних культур виявлено, що хоча площі під ними в ТОВ «Вербове» впродовж 2019-2022 рр. і зросли на 12,4%, проте їх валові збори дещо скоротилися – на 4,9%. Найбільш ризикованою культурою, ймовірно, виявився цукровий буряк, оскільки досліджуване підприємство відмовилося від його виробництва в 2022 р. зовсім.

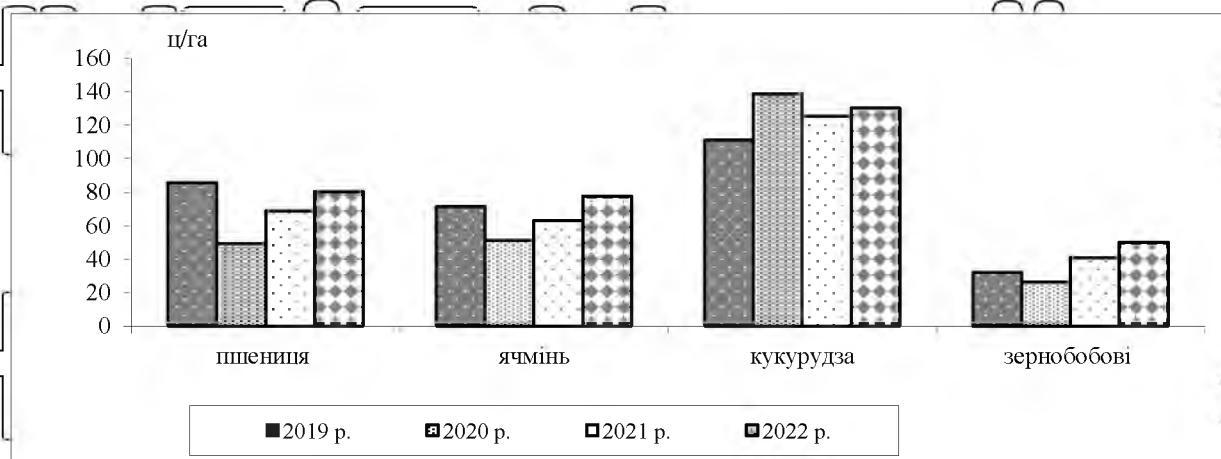

Рис. 2.5. Динаміка врожайності зернових і зернобобових культур у ТОВ «Вербове», 2019-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове»

Досягнення високого рівня економічної ефективності в умовах ризикованого господарювання не втрачає актуальності для виробників, оскільки економічна ефективність відображає кінцевий корисний результат, який отримує підприємство в результаті використання своїх виробничих ресурсів, розрахований як відношення результатів до витрат. До системи показників економічної ефективності виробництва рослинницької продукції відносять такі показники як урожайність сільськогосподарської культури, продуктивність праці, рівень собівартості, реалізаційна ціна та рівень рентабельності.

Порівнюючи ефективність виробництва сільськогосподарських культур у ТОВ «Вербове» в 2021 і 2022 роках виявили наступне. Насамперед, зафіксовано зниження рівня рентабельності в розрізі більшості культур. Так, рівень рентабельності пшениці зменшився на 4,1 в.п., кукурудзи – на 47,2, ріпаку – на 24,5, сояшнику – на 51,1 в.п. (табл. 2.9, 2.10). Таке падіння рентабельності

виробництва основних сільськогосподарських культур звичайно ж є наслідком господарських ризиків, рівень яких зріс і які стали наслідком воєнних дій у державі (форс-мажорні ризики), порушення ланцюгів поставок (логістичні, збутові ризики), зростання собівартості виробництва (виробничі ризики) і зміною кон'юнктури ринку загалом (ринкові ризики).

Таблиця 2.9
Ефективність виробництва сільськогосподарських культур у ТОВ «Вербове», 2021 р.

Показники	Вид продукції						
	пшениця	ячмінь	кукурудза	зернобобові	насіння ріпаку	насіння соняшнику	цукрові буряки
Виробничі витрати на 1 га, грн	31063	24137	33748	31624	34844	30732	46619
Вироблено продукції (у фактичних цінах), грн:							
на 1 га посіву	61238	45248	91855	70973	60937	46112	70080
на грн виробничих витрат	1,97	1,87	2,72	2,244	1,749	1,500	1,503
Прибуток, грн:							
1 на га посіву	12981	8335	43372	13578	26094	22526	6666
на 1 грн виробничих витрат	0,42	0,35	1,29	0,43	0,75	0,73	0,14
Рівень рентабельності, збитковості (-), %	26,9	22,6	89,5	23,7	74,9	95,5	10,5
Цінова конкурентоспроможність, %	21,2	18,4	47,2	19,1	42,8	48,9	9,5

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

На фоні таких змін надзвичайно позитивним для досліджуваного підприємства зростання ефективності виробництва такої культури як ячмінь.

Рівень рентабельності його виробництва зріс на 51%, а прибуток із розрахунку на 1 га посіву ячменю зріс на 11708 грн у 2022 р., порівняно з 2021. Припускаємо,

що господарство вирощувало високопродуктивні сорти ячменю, зібрало якісний врожай і реалізувало за високими цінами, знайшовши вигідні канали реалізації навіть в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.10

Ефективність виробництва сільськогосподарських культур

у ТОВ «Вербове», 2022 р.

Показники	Вид продукції					
	пшениця	ячмінь	кукурудза на зерно	боби соєві	насіння ріпаку	насіння соняшник
Виробничі витрати на 1 га, грн	37376	25779	45010	26686	35451	38876
Вироблено продукції (у фактичних цінах), грн: на 1 га посіву	51675	47271	64052	42928	53307	41196
на грн виробничих затрат	1,38	1,83	1,42	1,609	1,504	1,060
Прибуток, грн: на 1 га посіву	9590	20043	19042	16239	17856	10535
на 1 грн виробничих витрат	0,26	0,78	0,42	0,61	0,50	0,27
Рівень рентабельності, збитковості (-), %	22,8	73,6	42,3	60,8	50,4	34,4
Цінова конкурентоспроможність, %	18,6	42,4	29,7	37,8	33,5	25,6

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Дослідивши ефективність виробництва культур у ТОВ «Вербове», можна зробити висновок, що на фоні існуючих ризиків воно було прибутковим.

Найбільший прибуток на 1 га в 2021 році підприємство отримало від пшениці – 12981 грн, кукурудзи на зерно – 43372 грн, насіння ріпаку – 26094 грн, соняшника – 22526 грн і цукрових буряків – 6666 грн. А ось у 2022 році в ТОВ «Вербове» зробили більший акцент на ячменю – 20043 грн прибутку на 1 га та зернобобових – 16239 грн/га. Хоча таких результатів було досягнуто за високого рівня господарських ризиків, зокрема виробничих, оскільки суттєво зросла виробнича собівартість.

Процеси виробництва сільськогосподарської продукції представляють собою безперервне і продуктивне витрачання (виробниче епоживання) названих вище економічних факторів на виробництві продукції. Це економічне явище відображають у тому числі з допомогою такої економічної категорії як «собівартість продукції» [34].

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це оцінка витрат, використаних у процесі виробництва продукції (робіт, послуг), сировини, матеріали, основні засоби, витрати на оплату праці та інші витрати на реалізацію продукції.

Аналіз динаміки повної собівартості продукції рослинництва ТОВ «Вербове» показав, що впродовж 2019-2021 рр. відбувалося зростання собівартості продукції рослинництва у розрізі всіх культур. Найбільше зроста собівартість виробництва зернобобових – з 511,35 грн/ц до 1406,84 грн/ц або на 175,1% (таб. 2.11).

Таблиця 2.11

**Динаміка повної собівартості продукції рослинництва
в ТОВ «Вербове», грн/ц**

Продукція	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2019 р., %
Зернові, всього	322,06	322,20	527,35	128,1
пшениця озима	339,07	470,27	702,77	207,3
ячмінь	317,22	355,76	585,83	184,7
кукурудза на зерно	267,18	279,81	387,06	144,9
зернобобові	511,35	1007,58	1406,84	275,1
Олійні, всього	598,96	653,77	626,55	104,6
боби соєві	543,67	618,82		
насіння ріпаку	632,74	663,37	892,00	141,0
насіння соняшнику	673,83		561,58	83,3
цукрові буряки	71,64		131,89	184,1

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Найменше зроста собівартість виробництва цукрових буряків – із 71,64 грн/ц до 131,89 грн/ц або на 84,1%. У той же час, собівартість виробництва

насіння соняшнику навпаки зменшилася – 561,58 грн/ц у 2021 р. проти 673,83 грн/ц у 2019 р. (або на 16,7%). Можемо припустити, що це сталося внаслідок реалізації низки заходів для мінімізації ризиків підвищення собівартості.

Основними причинами збільшення собівартості є інфляційні ризики, рівень яких постійно зростає через збільшення цін на сільськогосподарську техніку, паливно-мастильні матеріали, насіннєвий матеріал та інше.

Варто зазначити, що в ринковому середовищі всі процеси виробництва та обміну безпосередньо пов'язані з цінами, відтак аграрні виробники в процесі своєї діяльності також постійно стикаються з ціновими ризиками. Зокрема, ціноутворення на ринку зернових і технічних культур характеризується сезонними коливанням цін, які тісно пов'язані зі світовими ціновими коливаннями.

В умовах ринку ціни на сільськогосподарську продукцію формуються під впливом попиту та пропозиції і виступають важливим фактором розвитку сільськогосподарського виробництва.

Аналізуючи динаміку повної собівартості продукції рослинництва ТОВ «Вербо» (табл. 2.12), виявили, що собівартість виробництва сільськогосподарських культур зросла, виходячи з чого можна зробити висновок, що ціна на продукцію рослинництва підвищилася відповідно. Найбільшою мірою в 2021 р. піднялася ціна на зернобобові культури – у 3,9 рази порівняно з 2019 р. Зросла ціна на пшеницю озиму – з 355,60 грн/ц на 891,80 грн/ц або на 150,8%, порівняно з 2019, на ячмінь – на 76,6%, на кукурудзу – на 70,0%.

Передумовами підвищення цін на зернові культури стали погодні катаклізми в північній півкулі, що мали місце в 2021 р., зокрема: аномальна спека в Канаді й надмірні опади на території Західної Європи. Відзначимо, що такий стрибок цін на сільськогосподарські культури, зокрема зернові, який мав місце в 2021 р. є швидше винятком, ніж нормою в останні десятиліття, коли ціни на

зернові стабільно знижувалися. В останні ж роки одним із ключових чинників зростання цін на зернові є збільшення впливу кліматичних змін.

Таблиця 2.12

Динаміка цін реалізації продукції рослинництва в ТОВ «Вербове», грн/ц

Продукція	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2019 р., % 00
Зернові, всього	399,71	527,35	812,61	203,3
пшениця озима	355,60	512,53	891,80	250,8
ячмінь	406,66	350,30	718,12	176,6
кукурудза на зерно	429,09	547,26	733,33	170,9
зернобобові	445,84	808,20	1739,65	390,2
Олійні, всього	844,44	1143,57	1188,78	140,8
боби/соєві	827,71	1325,00		
насіння ріпаку	977,30	1083,33	1560,00	159,6
насіння соняшнику	708,33		1097,92	155,0
цукрові буряки	85,74		145,75	170,0

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Що стосується зростання цін на кукурудзу, то тут спрацював так званий «китайський чинник». Мова йде про те, що до 2020 року Китай втратив фактично 50% власного поголів'я свиней унаслідок АЧС, а в 2020 р. Китай почав його активне відновлення. У зв'язку з цим різке збільшення в країні поголів'я свиней і птиці призвело до того, що впродовж першої половини 2020 р. Китай вичерпав практично весь свій зерновий фонд і почав користуватися стратегічним резервом. У результаті ціни всередині країни на кукурудзу, а також на соє стрімко зросли й для задоволення внутрішнього попиту країна вимушено різко наростила імпорт. Тому експерти вважають, що фактично одним із основних чинників росту цін у 2021 р. на кукурудзу (й сою) був саме китайський чинник. До речі, причиною зацікавленості в українській кукурудзі вважають є й те, що вона не несе політичних ризиків, на протипагу американським контрактам, а також не містить ГМО, тому питання щодо якості знімаються. Відтак, на фоні такої ситуації цінові ризики українські аграрії відчували не через втрати, а через додаткові прибутки. Однак, усе ж таки зростання цін на сільськогосподарські

культури породжує ризики зростання цін на сировину, на інші види товарів і послуг, які необхідні аграріям для вирощування врожаю. І якщо в 2021 р. виробники зернових, зокрема ТОВ «Вербове» заробили на підвищених цінах, то в подальшому це підвищення вдарить по кишені, так як зростуть ціни на корми, продукти, електроенергію, газ, транспорт, логістику та інші послуги. І це вже буде проявом інфляційних ризиків у діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз основних фінансово-економічних показників діяльності ТОВ «Вербове» (табл. 2.13), засвідчив, що чистий дохід у 2021 р. збільшився на 68,9%, порівняно з 2019, а чистий прибуток – збільшився в 5,4 рази.

Таблиця 2.13

Результати господарської діяльності ТОВ «Вербове»

Показник	Роки			Абсолютне відхилення 2021–2019, (тис. грн)
	2019	2020	2021	
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	43637,3	47775,7	73696,1	30058,8
Інші операційні доходи, тис. грн	242,8	8,3	1391,9	1149,1
Інші доходи, тис. грн	36,1	47,6	20,4	-15,7
Разом доходи, тис. грн	43916,2	47831,6	75108,4	31192,2
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	36144,7	38085,9	47699,7	11555
Інші операційні витрати, тис. грн	3220,4	4790,5	6043,0	2822,6
Інші витрати, тис. грн	980,4	1001,3	1936,5	956,1
Разом витрати, тис. грн	40345,5	43877,7	55679,2	15333,7
Фінансовий результат до оподаткування	3570,7	3953,9	19429,2	15858,5
Податок на прибуток	-	-	-	-
Чистий прибуток/збиток, тис. грн	3570,7	3953,9	19429,2	15858,5
Середньооблікова чисельність працюючих, чол.	22	23	25	3

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Цей прибуток було досягнуто завдяки підвищенню врожайності зернових культур та соняшнику, впровадження новітніх технологій сервісного обслуговування сільськогосподарської техніки, а також закупівлі якісного посівного матеріалу. При цьому впродовж аналізованого періоду суттєво, зокрема на 32% або на 11555 тис. грн зросла собівартість реалізованої продукції.

Хоча, керівництво ТОВ «Вербове» й намагається постійно проводити політику економії виробничих витрат, тим не менше зростання цін на паливо, мінеральні добрива та засоби захисту рослин є загальнодержавною тенденцією і призводить до зростання собівартості продукції.

Проаналізувавши результати виробничої діяльності ТОВ «Вербове» виявили, що посівні площі в 2022 р. зросли на 4,2%, порівняно з 2019. Зокрема, на кінець досліджуваного періоду на 19,6% збільшилися посівні площі зернових культур. Станом на 2022 р. ТОВ «Вербове» також досягло збільшення врожайності зернових культур на 19,2% і валових зборів – на 42,6%. У розрізі олійних культур валові збори зменшилися впродовж 2019-2022 рр. на 4,9%, не зважаючи на збільшення площі посіву на 12,4%. А ось від такої культури як буряк цукровий підприємство вирішило відмовитися у 2022 році, зважаючи на ризики зниження врожайності та недоотриманні прибутку.

Аналіз собівартості виробництва продукції рослинництва в ТОВ «Вербове» засвідчив, що її рівень суттєво зріс. Так, собівартість виробництва зернових культур зросла в 2021 р. на 28,1% порівняно з 2019, олійних – на 4,6%.

Найбільше зросла собівартість виробництва зернобобових – з 511,35 грн/ц до 1406,84 грн/ц або на 175,1%. Натомість собівартість виробництва насіння соняшника в 2021 р. навпаки знизилася – на 16,7% або до 561,58 грн/ц проти 673,83 грн/ц у 2019 р. Припускаємо, це могло статися внаслідок реалізації низки заходів для мінімізації ризиків підвищення собівартості. Основною причиною суттєвого зростання собівартості виробництва сільськогосподарських культур стали інфляційні ризики, рівень яких постійно зростає через збільшення цін на сільськогосподарську техніку та паливно-мастильні матеріали.

Тим не менше, ТОВ «Верbove» з кожним роком підвищує дохідність своєї діяльності, не зважаючи на ризики з якими стикається. Так, у 2021 році чистий дохід підприємства збільшився на 68,9%, порівняно з 2019 роком, а чистий прибуток – збільшився в 5,4 рази. Ці збільшення були досягнуті завдяки збільшенню врожайності зернових культур та соняшнику.

Загалом, унаслідок аналізу економічних результатів діяльності досліджуваного підприємства, можна сказати, що ТОВ «Верbove» є прибутковим, з кожним роком дохід збільшується за рахунок використання новітніх технологій у процесі виробництва та збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва. Разом із тим, зниження продуктивності праці в підприємстві, скорочення виробництва продукції свинарства, відмова від вирощування деяких сільськогосподарських культур і підвищення собівартості виробництва впродовж досліджуваного є свідченням наявності низки господарських ризиків у діяльності підприємства.

2.3. Оцінка господарських ризиків аграрного підприємства

Підприємництво перебуває в умовах постійної невизначеності, оскільки внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства постійно змінюється. Існує ризик того, що результати діяльності можуть бути негативними, а заплановані результати не будуть досягнуті. Виробничої підприємницької діяльності без ризику не існує. У Господарському кодексі вказано, що підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг з метою отримання прибутку [13].

Сільське господарство працює в умовах підвищеного ризику.

Ризикованість аграрного бізнесу визначається низкою факторів, таких як сезонність виробництва, залежність від погодно-кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, складність асортименту продукції та технологічних

змін, а також багатьма іншими причинами. Аграрні реформи, становлення ринкових відносин, зміна форм власності та господарювання суттєво підвищують невизначеність соціально-економічних процесів у сільському господарстві та, відповідно, посилюють вплив ризиків на аграрний бізнес.

Система управління ризиками в ТОВ «Вербове» покликана забезпечити оптимальний баланс між зростанням вартості бізнесу та ризиком фінансових втрат шляхом швидкого реагування на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, виходячи з встановлених цілей ефективності та результативності.

Процес управління ризиками ґрунтується на принципах безперервності та циклічності й охоплює всі категорії ризиків, з якими може зіткнутися «ТОВ Вербове». Процес управління ризиками переглядається кожні два роки і складається з таких етапів:

1) ідентифікація ризиків: комплексний процес, що базується на принципі раціонального та достатнього покриття зони виникнення ризиків враховуючи існуючі стратегії;

2) аналіз та оцінка ризику – процес аналізу ймовірності настання ризику, а також ймовірності та впливу ризику, беручи до уваги наявність та ефективність вже застосовуваних методів управління ризиками. Заходи з управління ризиками, спрямовані на зменшення негативного впливу та ймовірності отримання збитків.

Під час аналізу рентабельності виробництва аграрної продукції оцінюється її динаміка, вплив факторів на зміну рентабельності та виявляються резерви підвищення рентабельності й мінімізації ризиків зниження рентабельності. Основними факторами, що впливають на зміну рентабельності, є ризики зміни цін на продукцію, зниження якості продукції, кон'юнктури ринку, зростання рівня прямих матеріальних і трудових витрат. Але по великому рахунку величина рівня рентабельності залежить від двох факторів – ціни реалізації 1 ц

продукції та рівня її собівартості, тому найбільш загрозливими є цінові ризики. Вони можуть проявитися через зниження рівня цін на сільськогосподарську

продукцію та через здорожчання ресурсів, що позначиться на зростанні собівартості.

Аналізуючи динаміку впливу індексів собівартості та ціни на зміну рентабельності культур у ТОВ «Вербове» виявили, що цілком логічно рентабельність виробництва зернових і олійних культур зростає при зміні індексу собівартості в сторону зменшення, а індексу ціни в сторону збільшення (рис. 2.6). Розглядаємо це як один із економічних методів мінімізації ризику недоотримання прибутку.

Рис. 2.6. Вплив індексів собівартості та ціни реалізації на зміну рентабельності зернових культур, %

Джерело: побудовано за даними статистичної звітності ТОВ «Вербове».

Таким чином, у ході індексного аналізу підтвердили існуючі закономірності:

- за умови, що собівартість цієї продукції є нижчою за ціну її реалізації, за будь-якої величини собівартості кожний відсоток зростання ціни призводить до підвищення рівня рентабельності більше ніж на 1%;
- за одного й того ж рівня собівартості продукції кожен відсоток зростання ціни зумовлює підвищення рівня рентабельності на одну й ту ж величину (відсоткових пунктів);

- із підвищенням рівня рентабельності, що досягнуте через зниження собівартості продукції, кожен відсоток зростання ціни забезпечує усе більший

приріст рівня рентабельності (відсоткових пунктів) у порівнянні з таким приростом за нижчого рівня рентабельності;

- за однакової ціни кожен відсоток зниження собівартості продукції забезпечує прогресуюче зростання рівня рентабельності (відсоткових пунктів).

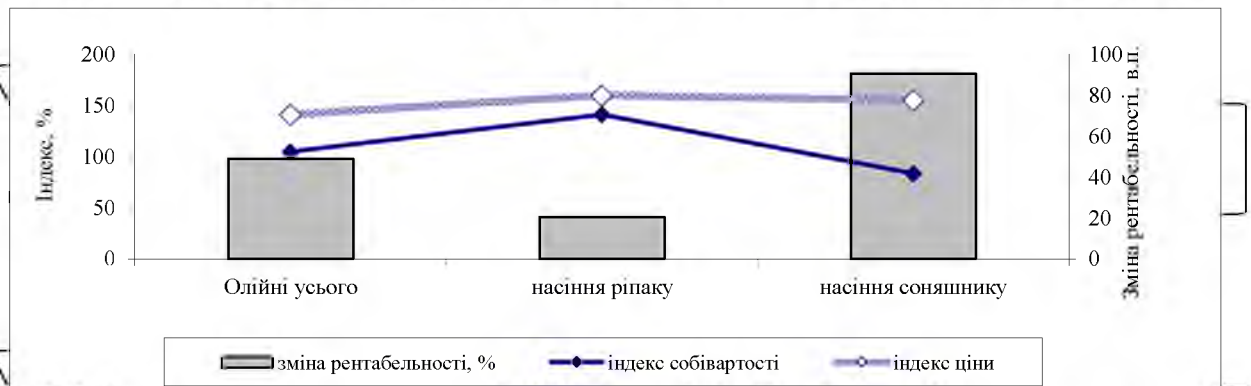

Рис. 2.7. Вплив індексів собівартості та ціни реалізації на зміну рентабельності олійних культур, %

Джерело: побудовано за даними статистичної звітності ТОВ «Вербове».

Проведення розрахунків для відстеження динаміки витрат є необхідним для оцінки ефективності функціонування ТОВ «Вербове», для наційного фінансового планування та прийняття оптимальних управлінських рішень.

Виробничі витрати пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур.

Зміни в технології, нові сорти та селекція вимагають постійної уваги з боку керівництва ТОВ «Вербове».

Аналіз витрат на реалізовану продукцію засвідчив, що підприємство за 2021 рік витратило 35429,2 тис. грн, що на 9770,6 тис. грн або на 38,1% більше, порівнюючи з 2019 роком (табл. 2.14). Найбільшу питому вагу становлять витрати, що формують прямі матеріальні витрати (насіння, мінеральні добрива, паливо, електроенергія, паливо), їх питома вага у 2021 році виросла у 2 рази (на 9611,9 тис. грн) в порівняні з 2019 роком, що можна пояснити як дією ризиків, пов'язаних із зростанням цін на ресурси, так і недосконалістю управління витратами. Збільшення витрат на оплату праці на у 2021 році на 57,5% або на 556,7 тис. грн порівняно з 2019 роком свідчить про зростання заробітної плати

працівникам, насамперед за рахунок збільшення продуктивності праці на підприємстві.

Таблиця 2.14

**Розмір, склад і структура витрат на реалізовану продукцію
в ТОВ «Вербове»**

Показник	Рік					
	2019	%	2020	%	2021	%
Прямі матеріальні витрати	12058	47	12240	42	21669,9	61
Прямі витрати на оплату праці	968,0	4	1195,3	4	1524,7	4
Інші прямі витрати	11863,2	46	13484,4	46	10541,6	30
Загально виробничі витрати	769,4	3	2385,7	8	1693	5
Усього витрат і відрахувань	25658,6	100,0	29305,4	100,0	35429,2	100,0

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Але, не зважаючи на збільшення витрат загалом, все ж таки підприємство знайшло метод мінімізації інших витрат, оскільки в 2021 році ці витрати зменшилися на 11,1% або на 1321,6 тис. грн, порівняно з 2019 р. за рахунок аналізу та вдосконалення виробничих процесів. Це призвело до більш ефективного використання матеріалів і ресурсів, впровадження нових технологій та автоматизацію, а також використання більш енергоефективного обладнання й технологій, що призвело до зменшення витрат на енергію.

Однак після вдалого 2021 р. в 2022 р. підприємство зіткнулося з низкою ризиків, серед яких найбільш загрозливим виявився згаданий вище ціновий ризик. Як свідчить виконаний факторний аналіз прибутку від реалізації продукції рослинництва (табл. 2.16, 2.17), зокрема таких культур як пшениця озима, ячмінь, кукурудза, ріпак і соняшник у 2022 році реалізаційні ціни знизилися, що стало основним фактором зменшення прибутку в 2022 р. проти 2021 (крім соняшника, де основний фактор – зменшення обсягів реалізації). Так

прибуток від реалізації озимої пшениці зменшився на 428 тис. грн, кукурудзи – на 9349 тис. грн, ріпаку – на 893 тис. грн, соняшника – на 2746 тис. грн.

Таблиця 2.16

**Вплив факторів на зміну маси прибутку від реалізації
продукції рослинництва (2022 р. до 2021 р.)**

Показник	2021 р.	2022 р.	Відхи- лення (+,-)	2021 р.	2022 р.	Відхи- лення (+,-)	2021 р.	2022 р.	Відхи- лення (+,-)
	пшениця озима			ячмінь			кукурудза		
Реалізовано, ц	12141	15610	3469	5997	14960	8963	32279	12500	-19779
Прибуток, тис. грн	2295	1867	-428	793	3867	3074	11177	1828	-9349
Повна собівартість 1 ц, грн	702,77	524,86	177,91	585,83	351,14	234,70	387,06	345,68	-41,38
Ціна реалізації 1 ц, грн	891,80	644,46	247,34	718,12	609,63	108,49	733,33	491,92	241,41
Прибуток 1 ц зерна, грн	189,03	119,60	-69,43	132,28	258,49	126,20	346,27	146,24	200,03
Зміна маси прибутку тис. грн		-428		3074				9349	
у т.ч. за рахунок:									
обсягу реалізації		656		1186			-6849		
собівартості		2777		3511			517		
ціни реалізації		-3861		-1623			-3018		

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Аналізуючи вплив факторів на зміну маси прибутку від реалізації культур, слід визначити, що на фоні збільшення обсягів реалізації пшениці озимої маса прибутку зменшилася на 428 тис. грн через зменшення ціни реалізації на 3861 тис. грн, а ось обсяг реалізації збільшився на 656 тис. грн за рахунок збільшення посівних площ культури.

Збільшення маси прибутку від реалізації ячменю на 3074 тис. грн у 2022 році порівняно з 2021 роком, не дивлячись на зменшення ціни реалізації на 1623 тис. грн, відбулося за рахунок збільшення обсягу реалізації на 1186 тис. грн. Що можна сказати про інші культури. Отже, основним фактором зменшення маси прибутку від реалізації продукції є фактор ціни реалізації.

Таблиця 2.17

**Вплив факторів на зміну маси прибутку від реалізації продукції
рослинництва (2022 р. до 2021 р.)**

Показник	2021	2022	Відхилення (+,-)	2021	2022	Відхилення (+,-)
	ріпак			соняшник		
Реалізовано, ц	2500	1700	-800	10214	6140	-4074
Прибуток, тис. грн	1670	777	-893	5478	2732	-2746
Повна собівартість 1 ц, грн	892,00	751,18	-140,82	561,58	883,39	321,81
Ціна реалізації 1 ц, грн	1560,00	1208,24	-351,76	1097,92	1328,34	230,42
Прибуток 1 ц зерна, грн	668,00	457,06	-210,94	536,33	444,95	-91,38
Зміна маси прибутку тис. грн	-893			-2746		
у т.ч. за рахунок:						
обсягу реалізації	-534			-2185		
собівартості	239			-1976		
ціни реалізації	-598			1415		

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Виявлені цінові ризики, в свою чергу можуть призвести до ризику недоотримання прибутку, наслідками якого будуть фінансові труднощі, оскільки це може ускладнити виплату рахунків, погашення кредитів і відшкодування витрат, а також знизити можливість підприємства інвестувати в нові проекти, технології чи розширення бізнесу.

Таким чином, у ході оцінки господарських ризиків ТОВ «Вербове», застосувавши індексний і факторний аналіз виявили, що на даному етапі розвитку одним із найбільш загрозливих для підприємства ризиків є цінові. Вони проявляюся через зниження рівня цін на сільськогосподарську продукцію та через здорожчання ресурсів, що спричиняє зростання виробничої собівартості.

Аналізуючи динаміку впливу індексів собівартості та ціни на зміну рентабельності культур у ТОВ «Вербове» виявили, що цілком логічно

рендабельність виробництва зернових і олійних культур зростає при зміні індексу собівартості в сторону зменшення, а індексу ціни в сторону збільшення. Важливо тримати це питання на контролі, особливо, зважаючи на те, що найбільшу питому вагу в структурі витрат на реалізовану продукцію становлять витрати на насіння, мінеральні добрива, паливо, електроенергію, паливо, а їх питома вага у 2021 році виросла в 2 рази (на 9611,9 тис. грн) в порівнянні з 2019 роком.

Станом на 2022 р. цінові ризики зросли, так як реалізаційні ціни на продукцію рослинництва знизилися. Так, у результаті аналізу впливу факторів на зміну маси прибутку від реалізації продукції рослинництва виявили, що в 2022 році внаслідок зниження рівня реалізаційних цін, досліджуване підприємство зіткнулося з ризиком зменшення прибутку проти 2021 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ ІН. ОБГРУНТУВАННЯ НАПРЯМКІВ МІНІМІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ

НУБІП України

3.1. Організаційні методи мінімізації ризиків

У зв'язку з розвитком ринкових відносин підприємницька діяльність в нашій країні повинна здійснюватися в умовах зростаючої ситуаційної невизначеності та коливання економічної кон'юнктури. Труднощі досягнення

очікуваного кінцевого результату підвищують ризик, тобто ризик невдачі або несподіваної втрати. Особливо це характерно для ранніх етапів розвитку підприємництва. Жодна підприємницька діяльність не є без ризиковою. Це пояснюється тим, що метою його реалізації є отримання максимального прибутку, а максимальний прибуток зазвичай досягається шляхом маніпулювання ринком з підвищеним ризиком.

Ризик зумовлений невизначеністю, відсутністю повної інформації про подію чи явище та неможливістю передбачити розвиток події. При виборі рішення з безлічі можливих варіантів виникають ризики і неможливо гарантувати, що воно буде найбільш ефективним. Рішення та заходи можуть бути прийняті для зменшення ризику, але повністю його усунути неможливо.

Управління ризиками – це процес прийняття управлінських рішень, що знижують негативний вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на компанію, а також зменшують збитки. Воно базується на результатах техніко-технічної оцінки ризиків та економічному аналізі поточного потенціалу компанії та бізнес-середовища, а також прогнозування сфери дії нормативної бази господарювання та економіко-математичних методів.

У наш складний і нестабільний час для українського бізнесу впливає низка ризиків, що значно знижує ефективність прийняття господарських рішень та значно впливають на конкурентоспроможність підприємств. Для можливості мінімізації ризиків на діяльність підприємства, воно має знайти відповідні

НУБІП України

механізми для управління цими ризиками. Розрізняють два методи управління ризиками: економічний і організаційний.

До організаційних методів зниження ризику відносять: відхилення ризику, недопущення збитків, мінімізація збитків, передача контролю за ризиком, метод розподілу ризиків, пошук інформації, контроль або опанування ризиком [27].

Відхилення ризику – це відмова від прийняття певного управлінського рішення, якщо рівень ризику перевищує прийнятний для цього підприємства рівень. Цей підхід є результативним, але рідко використовується на господарствах. Прикладами цього методу є:

- 1) непогодженість проведення господарської операції, де ризики є надмірно високими і обтяжливими для підприємства;
- 2) відмова від банківських кредитів, якщо умови фінансового ринку несприятливі для аграрного підприємства;
- 3) несхвалення інвестиційної політики з метою підтримання високого рівня платоспроможності підприємства;
- 4) відмова від поставок закордонної сировини або продукції, якщо митні правила демонструють значні відмінності.

Недопущення збитків в організаційному управлінні ризиками передбачає запобігання виникненню можливих негативних подій або ситуацій, які можуть призвести до збитків чи проблем. Цей принцип орієнтований на те, щоб завчасно вживати заходи, які допоможуть уникнути ризику або знизити його ймовірність до мінімуму. Ось кілька ключових аспектів, які можуть бути враховані:

- 1) реалізація дієвих профілактичних стратегій для зменшення ймовірності виникнення ризиків;
- 2) проведення регулярних оглядів та аудитів для виявлення можливих порушень і недоліків в процесах та системах;
- 3) розробка схеми бізнес-діяльності підприємства.

Мінімізація збитків передбачає зменшення негативних наслідків в разі виникнення ризикових ситуацій чи подій. Цей підхід спрямований на те, щоб

знизити фінансові втрати, репутаційний збиток та інші негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті небажаної події. Цей метод припускає

1) диверсифікацію як спосіб мінімізації збитків підприємства передбачає розподіл коштів та майна підприємства між різними об'єктами їх використання, безпосередньо не пов'язаних між собою. Виникнення ризикової події в цьому разі не буде мати катастрофічних наслідків, оскільки зона збитків охопить лише певну частину капіталу (коштів) підприємства, не завдаючи шкоди іншому капіталу (майну) [42];

2) використання професійної стратегії – це використання капіталу та майна компанії в певній галузі для досягнення певної мети. Наприклад, портфельні стратегії можуть мати товарні портфелі, інвестиційні портфелі, портфелі цінних паперів, валютні портфелі;

3) обмеження обсягу найбільш ризикованих операцій та проектів як спосіб мінімізації ризику. Це може бути обсяг товарів, придбаних на умовах передоплати, обсяг товарів, проданих на умовах післяплати, обсяг залучених позикових коштів, сума інвестицій в один проект.

Передача контролю за ризиком – це стратегічний підхід до управління ризиками, коли організація вирішує не приймати на себе всю відповідальність за ризик та передає частину або весь ризик іншій стороні. Це може бути здійснено через різні механізми. Важливо враховувати, що при передачі ризику організація може втратити частину контролю, але також може зменшити свою відповідальність за потенційні втрати.

Одним із головних способів передачі ризику є використання контрактів та угод. Угоди та контракти можуть включати умови, що визначають відповідальність за ризик та його поділ між сторонами. Це може бути особливо важливим у випадках партнерських або підрядних угод. Існують декілька видів контрактів:

1) договори купівлі-продажу, надання послуг та поставки. Договори, пов'язані з розповсюдженням товарів і послуг, також надають господарствам

широкий спектр можливостей для зниження ризику шляхом передачі ризику.

Виробники та дистрибутори зазвичай надають споживачам гарантії на усунення дефектів або заміну дефектних товарів чи неякісних послуг. Також можливе

укладання угод між оптовиками та виробниками, або роздрібними торговцями та оптовиками, відповідно про повернення частини непроданих товарів. У цьому

випадку мова йде про ринковий ризик.

2) договори зберігання та перевезення вантажів. Укладаючи договір на перевезення та зберігання вантажів, підприємство-оператор передає

транспортній компанії переважно статичні ризики, що пов'язані з

непередбачуваними обставинами або втрата або пошкодження товару. При цьому

на підприємницьке господарство перекладаються збитки, пов'язані з падінням ринкової ціни товару. Навіть якщо таке падіння викликане затримкою в доставці

товару.

Контроль або опанування ризиком – це процес прийняття заходів для визначення, мінімізації або управління ризиками, що можуть вплинути на

досягнення цілей організації чи проекту. Цей процес включає в себе кроки для виявлення, аналізу та реагування на потенційні ризики. Основні кроки в контролі

ризиків включають:

1) ідентифікація ризиків – визначення потенційних подій або ситуацій, які можуть призвести до негативних наслідків;

2) оцінка ризиків – оцінка ймовірності виникнення ризику та його впливу на організацію. Це допомагає визначити, які ризики потребують найбільшого уваги та реагування;

3) розробка стратегій управління ризиками – розробка плану дій для кожного виявленого ризику. Це може включати в себе прийняття запобіжних заходів, укладення страхових угод, укладення контрактів та інші заходи;

4) реагування на негативні події – якщо ризик реалізується, важливо швидко та ефективно реагувати для зменшення його впливу;

5) аналіз і вдосконалення стратегій – регулярний аналіз ефективності стратегій управління ризиками та їх вдосконалення на основі набутих даних і досвіду.

Контроль ризиків є невід'ємною частиною управління ризиками в організації. Це дозволяє забезпечити стабільність і надійність в діяльності організації, а також допомагає досягти її стратегічних цілей. Отже, організаційні методи зниження ризику базуються на здатності контролювати рівень проектного ризику та превентивних заходах щодо зменшення ймовірності потенційних загроз і запобігання негативним наслідкам для проекту.

Представлені способи мінімізації ризиків, такі як: відхилення ризику, недопущення збитків, мінімізація збитків, передача контролю за ризиком, метод розподілу ризиків, пошук інформації, контроль або опанування ризиком можуть бути рекомендовані для використання в ТОВ «Вербове», зважаючи на їх перевірену ефективність. Адже в господарській діяльності важливим є пошук найбільш прийнятних заходів впливу, які є економічними та рентабельними інструментами, щоб отримати баланс між очікуваними вигодами та загрозою втрат.

3.2. Економічні методи мінімізації ризиків

Економічний ризик відіграє важливу роль в господарській діяльності учасників товарного ринку. Зрештою, в основі лежить багато факторів, особливо структурні зміни. Виробництво, доходи споживачів, процентні ставки, економічна міць, інфляційні процеси, геополітичні зміни мають значний вплив не лише на ринкові ціни, а й на формування попиту та пропозиції. Окрім того, постійні нестабільність цих факторів підвищує волатильність цін на товарному ринку, а також значно ускладнює процес прогнозування ціни. У цій ситуації особливого значення набуває ґрунтовне дослідження економічної сутності ризику, його природи, управління в господарській діяльності суб'єктів ринку та мінімізації ризику.

Економічний ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єкта господарювання, пов'язана з діяльністю в умовах невизначеності та конфлікту в ситуаціях неминучого вибору. Він показує ступінь відхилення від мети, від бажаного (бажаного) результату, ступінь невдачі (збитку) з урахуванням впливу контрольованих і неконтрольованих факторів, прямих і зворотних залежностей по відношенню до мети.

Це визначення ґрунтується на системному підході до категорії економічного ризику і вказує на необхідність аналізу впливу на об'єкти керування множини внутрішніх і зовнішніх чинників та над системи, а також ставлення до ризику суб'єктів господарювання [7].

З економічним ризиком доводиться зіткнутися в щоденній практиці кожної діяльності, нажаль уникнути його в господарському підприємстві не можливо, а тим паче в агро промисловості. Інноваційні ідеї та використання нових технологій завжди пов'язані з ризиками, а спроби уникнути інновацій можуть перешкодити прогресу розвитку.

Вибір інструментів ризику спрямований на мінімізацію можливих майбутніх втрат. Існують такі економічні методи зниження ризику: створення спеціального резервного фонду, створення страхового товарного запасу, страховий запас коштів, розробка і впровадження системи штрафних санкцій, страхування від ризику, самострахування від ризику, хеджування та придбання додаткової інформації про вибір і результати ризику [35].

Дієвим є такий метод мінімізації ризику як створення спеціального резервного фонду. Створення спеціального резервного фонду є важливим елементом стратегії управління ризиками для забезпечення фінансової стійкості та здатності реагувати на негативні події чи несподівані ситуації.

Основна мета цього фонду – накопичення фінансових ресурсів для швидкої реакції на можливі негативні впливи. Він здійснюється за рахунок коштів, що відраховуються з прибутку на покриття непередбачених витрат. Захист ризиків за рахунок резервного фонду бажано здійснювати в наступних

випадках коли вартість застрахованого майна відносно невелика порівняно з майновою та фінансовою базою всього підприємства і ймовірність збитків є надзвичайно низькою.

При визначенні рівня необхідних страхових резервів слід враховувати середньозважене значення різних компонентів, таких як, ресурси, оборотні активи та основний капітал. Резервні фонди можуть становити 1% від вартості активів, 1-5% від обороту продажів, а також 3-5% річного фонду акціонерного прибутку.

Другий метод – створення страхового товарного запасу – це стратегія управління ризиками, яка передбачає накопичення додаткових запасів товарів або сировини для забезпечення надійності постачання та уникнення можливих перебоїв у постачанні. Це особливо важливо в умовах непередбачуваних ситуацій, таких як кризові ситуації, природні катастрофи або інші надзвичайні події.

Розмір страхового запасу визначається у відсотках від виробничих запасів (1-3% або більше) і залежить від кон'юнктури ринку та стабільності роботи постачальника. Страхова сума розраховується за наступною формулою:

$$TЗ = OЗ_{\text{одн}} \times d \times K_{\text{сз}} \quad (3.1)$$

де $TЗ$ – обсяг товарного запасу; $OЗ_{\text{одн}}$ – одноденний обсяг закупівлі, передбачений діючими контрактами; d – середньоквадратичне відхилення фактичного терміну постачання від контрактних умов (у днях); $K_{\text{сз}}$ – коефіцієнт формування страхового запасу залежно від рівня ризику [32].

Запас грошових коштів – це сума грошей, яка утримується в резерві компанією для непередбачуваних витрат, надзвичайних ситуацій чи можливих фінансових криз. Це може бути важливим аспектом фінансового управління, який дозволяє компанії забезпечити фінансову стійкість та готовність реагувати на негативні події. Зазвичай господарство використовує у цьому методі дві моделі такі як, М. Міллера і Д. Орра, що базуються на використанні нормального

розподілу доходів та витрат підприємства. Обсяг оптимального залишку коштів можна розрахувати за цією формулою:

$$ГК_{opt} = \sqrt{\frac{(3 * K_{min} * \sigma_{одс}^2)}{4 * ВУМ}} + ГК_{min} \quad (3.2)$$

де – $ГК_{opt}$ – оптимальний залишок коштів; K_{min} – мінімальний обсяг операцій із продажу цінних паперів чи паперів з одержання позикових засобів; $ВУМ$ – вартість упущених можливостей у зв'язку з утриманням залишку коштів; $\sigma_{одс}$ – середньоквадратичне відхилення в розмірі залишків коштів; $ГК_{min}$ – мінімальний рівень залишків коштів, установлений адміністрацією [32].

Одним із самих популярних методів економічної мінімізації ризиків є саме страхування. Проаналізуємо цей метод більше детально. Страхування від ризику – це фінансовий механізм, який надає можливість організаціям або особам захистити себе від фінансових втрат, пов'язаних з небажаними подіями чи ризиками. У випадку страхового випадку, страховик (компанія, що надає страхові послуги) відшкодовує забезпеченому (страховику) витрати, пов'язані з ризиком в обмін на сплату страхових премій.

Страхування як метод управління ризиками має певні обмеження, тому не всі ризики, які можуть виникнути на підприємстві можуть підлягати цьому методу. Страхові компанії, як і інші комерційні підприємства, прагнуть захистити себе від збитків і отримати прибуток. Тому страхові компанії зазвичай страхують ризики, як відповідають наступним критеріям:

- випадковість і непередбачуваність настання. Ці вимоги залежать від характеру самого ризику. Часті однотипні події, які призводять до збитків і є передбачуваними, не покриваються страхуванням.

- вимірюваність ризику, тобто можливість обчислити можливі характеристики ризику на основі статистичних даних або теоретичних моделей.

Самострахування від ризику – це стратегія управління ризиком, при якій організація або особа приймає на себе відповідальність за певний ризик та готова самостійно покрити можливі збитки, які виникають в результаті небажаної події.

Основна мета цього методу – є швидке подолання тимчасових ускладнень у фінансово-господарській діяльності. В такому випадку, страхові премії не сплачуються страховій компанії, а замість цього, кошти виділяються на внутрішній резервний фонд. Ці фонди можуть створюватися в натуральній або грошовій формі, залежно від їх призначення.

Хеджування, це також один із найчастіших методів мінімізації ризиків, який використовується на підприємстві. Це метод управління ризиками, який використовується для зменшення можливих збитків, пов'язаних з коливаннями цін, валютними ризиками та іншими фінансовими ризиками. Основна ідея полягає в тому, щоб вжити заходів, які компенсують можливі втрати внаслідок негативних змін у ринкових умовах.

Операції хеджування передбачають укладання строкових компенсаційних контрактів з третіми сторонами з метою повного усунення або часткової нейтралізації ризику коливання цін. За умовами таких контрактів можна отримати прибуток (компенсацію) у разі фінансового збитку за базовою (балансовою) операцією. Інструменти хеджування-це фінансові операції, які мають ефекти мінімізації ризику майбутніх змін ціни базового активу. Вони включають форвардні контракти, ф'ючерсні контракти, опціони, свопи та гібридні фінансові інструменти.

Урідбання додаткової інформації про вибір і результати ризику є важливим етапом у процесі управління ризиками. Це означає отримання додаткових даних та аналіз їх впливу на ризики, щоб приймати краще обгрунтовані рішення.

Інформація відіграє важливу роль в управлінні ризиками. Підприємці часто приймають одні із ризикових виборів, коли результат капіталовкладень невідомий і базується на неповній інформації. Коли підприємці мають повну інформацію – вони можуть робити точніші прогнози і зменшувати ризики. Таким чином інформація є товаром і дуже цінним товаром, за який готові платити кошти.

Мінімізація ризиків – це процес прийняття заходів та вживання стратегій з метою зниження ймовірності виникнення негативних подій або максимізації можливостей при їх виникненні. Основні принципи мінімізації ризиків включають:

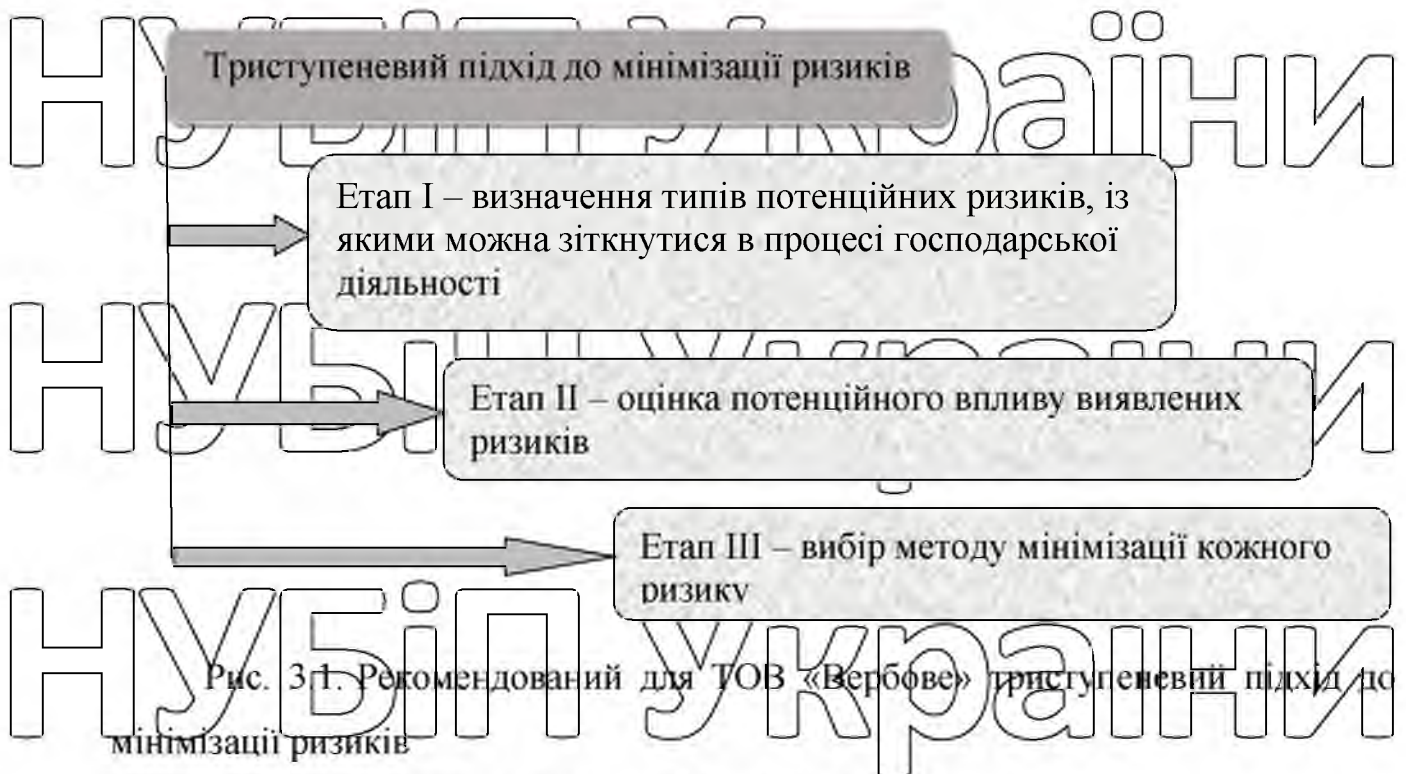
- 1) ретельний аналіз можливих небезпечних ситуацій та факторів, які можуть вплинути на досягнення поставлених цілей;
- 2) оцінка ймовірності виникнення ризиків та їх можливих впливів на організацію чи проект;
- 3) створення планів дій для запобігання ризикам або ефективного реагування на них, включаючи вжиття заходів зі зменшення можливих втрат;
- 4) систематичне спостереження за рівнем ризиків та вжиття заходів для їх управління в реальному часі;
- 5) регулярний аналіз ефективності застосованих стратегій та їх вдосконалення відповідно до змін в умовах.

Зазвичай кожен із ризиків на підприємстві можна мінімізувати, потрібно просто належним чином їх дослідити та обрати один із найбільш ефективних методів у конкретній господарській ситуації. Виходячи з аналізу результатів господарської діяльності ТОВ «Вербове», вважаємо, що на підприємстві доцільно застосувати поширений триступеневий підхід до мінімізації ризиків (рис. 3.1).

Перший етап – підприємець визначає типи потенційних ризиків, з якими стикається в процесі господарської діяльності.

Другий етап – оцінити потенційний вплив виявлених ризиків. Деякі ризики можуть бути настільки незначними, що їх непомітно, в той час як інші можуть мати згубний вплив на потенціал компанії. Корисно розрізняти ризики за їхньою потенційною значущістю і зосередитися на зменшенні ризиків.

Третій етап – вибір методу мінімізації кожного ризику.

Джерело: побудовано автором за [28, 32, 16, 44].

Таким чином, усвідомлення того факту, що ті чи інші ризики гальмують розвиток агробізнесу є першим кроком підприємця в напрямку їх мінімізації. Далі варто дотримуватися перевіреної схеми: ідентифікувати ризики, оцінити їх за масштабом впливу на фінансові результати, обрати оптимальні механізми їх мінімізації для конкретного підприємства та реалізувати їх на практиці.

3.3. Мінімізація ризиків із адаптацією до діяльності конкретного підприємства

Враховуючи ринкові умови господарювання, підприємства змушені формувати таку структуру фінансових ресурсів, яка б забезпечувала зростання ефективності їх господарської діяльності, платоспроможність, фінансову стійкість та мінімізацію можливих фінансових ризиків. Тому в сучасних умовах ведення бізнесу при формуванні фінансових ресурсів підприємств збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань і позичених коштів [29].

Питання ефективності управління фінансовими ризиками регулярно виникає в сучасній економіці. Багатоваріантність у прийнятті управлінських рішень тісно пов'язана з максимальною раціоналізацією та ефективністю використання фінансових ресурсів. Управлінські ресурси повинні використовуватися з оптимальним співвідношенням ризиків, щоб максимізувати довгострокові результати діяльності підприємства та інтереси всіх зацікавлених сторін.

Ефективність управління підприємством залежить від того, наскільки швидко і точно він може орієнтуватися на ринку. Аналіз фінансових результатів є особливо важливим і необхідним у цьому випадку, оскільки стабільність є необхідною умовою виживання підприємства і основою його ефективного розвитку в умовах конкурентного ринку.

Аналіз фінансових результатів – це сукупність дій, спрямованих на дослідження результатів діяльності підприємства за певний період часу, з метою визначення ступеня ефективності використання всіх ресурсів, виявлення можливих недоліків в управлінні та надання інформації, необхідної для управлінського контролю з метою поліпшення результатів діяльності підприємства.

Із метою обрати оптимальні інструменти мінімізації ризиків для ТОВ «Вербове» в рамках магістерської роботи дослідили вплив факторів на формування прибутку та рентабельності (табл. 3.1 – 3.3).

Факторний аналіз формування валового прибутку підприємств базується на дослідженні трьох факторів, які впливають на цей показник: обсяг реалізації продукції, структура й асортимент реалізованої продукції та рівень витрат на 1 грн реалізованої продукції.

Першим кроком розрахували міру впливу зміни обсягу реалізації на формування прибутку:

$$2021 \text{ рік} = 7493 \times (47700/36145 - 1) = 2395 \text{ тис. грн}$$

$$2022 \text{ рік} = 25996 \times (34877/47700 - 1) = -6988 \text{ тис. грн}$$

Другим кроком розрахунково виявили, що вплив зміни структури й асортименту реалізованої продукції на формування прибутку складає:

$$2021 \text{ рік} = 7493 \times (73696/43637 - 47700/36145) = 2766 \text{ тис. грн};$$

$$2022 \text{ рік} = 25996 \times (48624/73696 - 34877/47700) = -1856 \text{ тис. грн.}$$

Таблиця 3.1

Вихідні дані для аналізу впливу факторів на формування валового прибутку в ТОВ «Вербове», 2020-2022р.

Показники	Рік			Відхилення за рік	
	2020	2021	2022	2021 р. до 2020 р.	2022 р. до 2021 р.
Чистий дохід від реалізації, тис. грн	43637	73696	48624	4987	-25072
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	36145	47700	34877	-1268	-12823
Валовий прибуток, тис. грн	7493	25996	13747	6254	-12249

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Третім кроком розраховували міру впливу зміни рівня витрат на 1 грн реалізованої продукції дорівнює:

$$2021 \text{ рік} = 73696 \times (36145/43637 - 47700/73696) = 13343 \text{ тис. грн};$$

$$2022 \text{ рік} = 48624 \times (47700/73696 - 34877/48624) = -3405 \text{ тис. грн.}$$

Отже, загальна зміна валового прибутку становить:

$$2021 \text{ рік} = 2395 + 2766 + 13343 = 18504 \text{ тис. грн};$$

$$2022 \text{ рік} = -6988 - 1856 - 3405 = -12249 \text{ тис. грн.}$$

Аналізуючи табл. 3.2, можна зробити висновки, що в 2021 році збільшення валового прибутку підприємства на 18504 тис. грн було зумовлено збільшенням обсягу реалізації на 2395 тис. грн, збільшенням собівартості продукції – на 2766 тис. грн, і зменшенням витрат на 1 грн реалізованої продукції – на 13343 тис. грн. А ось за 2022 р. можна сказати навпаки, що валовий прибуток знизився на 12249 тис. грн за рахунок збільшення витрат на 1 грн реалізованої продукції на 3405 тис. грн, збільшення собівартості продукції – на 1856 тис. грн і за рахунок зменшення обсягу реалізації на 6988 тис. грн.

Таблиця 3.2

Вплив факторів на формування валового прибутку

Фактор	Рік	
	2021	2022
Вплив зміни обсягу реалізації	2395	-6988
Вплив зміни структури й асортименту реалізованої продукції	2766	-1856
Вплив зміни рівня витрат на 1 грн реалізованої продукції	13343	-3405
Загальна зміна валового прибутку	18504	-12249

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Факторний аналіз показує, що величина валового прибутку підприємства найбільшою мірою залежить від рівня витрат на 1 грн реалізованої продукції.

Тобто можна зробити висновок, що ТОВ «Вербове» зменшило свій валовий прибуток за рахунок збільшення собівартості, причиною якого знову ж таки були цінові ризики.

Таблиця 3.3

Вплив факторів на формування чистого прибутку

Показники	Рік			Відхилення за рік	
	2020	2021	2022	2021 р. до 2020 р.	2022 р. до 2021 р.
Чистий дохід від реалізації	43637	73696	48624	30059	-25072
Собівартість реалізованої продукції	36145	47700	34877	11555	-12823
Валовий прибуток	7493	25996	13747	18504	-12249
Фінансові доходи	43916	75108	51835	31192	-23274
Фінансові витрати	40346	55679	43627	15334	-12052
Фінансовий результат до оподаткування	3571	19429	8208	15859	-11221
Податок на прибуток	0	0	0	0	0
Чистий прибуток	3571	19429	8208	15859	-11221

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Виконавши факторний аналіз на прикладі ТОВ «Вербове», оцінили рівень доходів і витрат підприємства й те, яким чином вони впливають на його розвиток. Так, у 2022 році дохід від реалізації продукції зменшився на 25072 тис. грн, порівняно з 2021 роком, а ось у 2021 р. навпаки фіксувалося його збільшення на 30059 тис. грн відповідно до 2020 року. Це можна пояснити тим, що в 2021 р. підприємство збільшило обсяг реалізації продукції та високим рівнем реалізаційних цін.

У процесі аналізу діяльності підприємства оцінюється не тільки прибуток, а й рентабельність – разом вони відображають абсолютну ефективність діяльності підприємства без урахування використаних ресурсів. Ступінь прибутковості підприємства характеризується його рентабельністю.

Аналіз показників рентабельності ТОВ «Вербове» за 2020-2022 рр. дозволив зробити висновки, що вони мали найвищий рівень у 2021 році, а в 2022 році спостерігається спадання за всіма досліджуваними коефіцієнтами, порівняно з 2021 р. (табл. 3.4)

Таблиця 3.4

Показники рентабельності, %, ТОВ «Вербове»

Показники	Рік			Відхилення за рік, в.п.	
	2020	2021	2022	2021 р. до 2020 р.	2022 р. до 2021 р.
Рентабельність сукупних активів	5,1	23,8	8,3	18,7	-15,5
Рентабельність власного капіталу	7,0	30,8	10,7	23,9	-20,1
Чиста рентабельність продажів	8,2	26,4	16,9	18,2	-9,5
Рентабельність продукції	8,85	34,89	18,81	26,0	-16,1

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю ТОВ «Вербове».

Рентабельність сукупних активів зросла в 2021 році на 18,7 в.п. з 5,1% у 2020 р. до 23,8 %, однак у 2022 році знизилася більш ніж на 15,5 в.п. – до 8,3 %. Рентабельність власного капіталу піднялася з 7 % у 2020 році до 30,8% у 2021

році, тобто більш ніж на 23,9 в.п., але в 2022 році опустилася на 20,1 в.п. Зниження рентабельності власного капіталу свідчить, що зменшення кількості прибутку, отриманого з однієї гривні власних коштів, призведе до зниження ефективності використання власного капіталу. У той же час чиста рентабельність продажів також зросла у 2021 р. майже на 18,2 в.п. – з 8,2% до 26,4%, а в 2022 році зменшилася до 18,81%. Відповідно, рентабельність продукції також має свої зростання та падіння, так у 2021 році відбулося її підвищення майже на 26 в.п. – з 8,85 до 34,89%, а в 2022 році – зниження на 16,1 в.п. або до – 18,81%.

Методологія факторного аналізу показників рентабельності передбачає розділення вихідної формули відповідно до якісних і кількісних характеристик виробництва і підвищення ефективності господарської діяльності.

Найбільш відомі методи використання факторного аналізу включають пірамідальну структуру фінансових коефіцієнтів, що дає змогу в рамках схеми або таблиці стисло, але в той же час наочно показує деякі аспекти діяльності компанії, допомагає зрозуміти взаємозв'язок між ліквідністю, фінансовою структурою і її прибутковістю. Одним із методів системної передачі інформації за відносними показниками є використання «моделі Дюпона». «

Модель «Дюпона» вважається одним із найбільш ефективних методів факторного аналізу. Цей метод був запропонований у 1909 році фахівцями однойменної компанії. Система фінансового аналізу «моделі Дюпона» вивчає здатність компанії ефективно генерувати прибуток, реінвестувати, масштабувати свою діяльність і підвищувати привабливість бізнесу влади. Метою даної моделі є визначення факторів, які впливають на ефективність підприємства, і оцінка цього впливу. Аналітики цієї компанії вибрали, на їхню думку, найважливіше – рентабельність капіталу, так як існує безліч показників прибутковості. Рентабельність капіталу є показником ефективності фінансового менеджменту, оскільки він безпосередньо залежить від прийнятих рішень щодо основних напрямків діяльності компанії.

У факторної моделі корпорації Дюпона вперше кілька показників пов'язуються разом і наводяться у вигляді трикутної структури, в вершині якої знаходиться коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу (ROA) як основний показник, що характеризує ефективність засобів, вкладених в діяльність фірми, а в основі два факторних показника: рентабельність продажів (NPM) і ресурсовіддача (TAT) (рис. 3.2) [28].

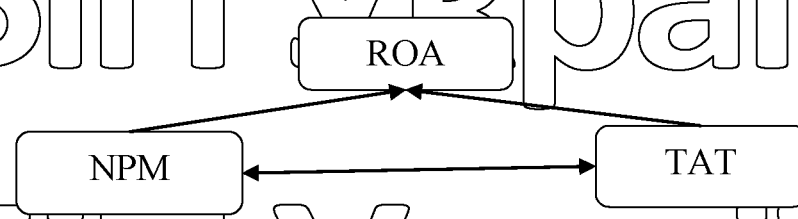

Рис. 3.2. Схема моделі «Дюпон»

Джерело: сформовано автором за [28].

Основна ідея полягає в поданні ключових показників ефективності підприємства у вигляді факторної моделі з метою виявлення основних факторів, що вплинули на зміну тих чи інших показників, визначення темпів економічного зростання компанії і виявлення ключових областей впливу на менеджмент для підвищення ефективності бізнесу. Таким чином, зміни в моделі «Дюпон» 3 і 5 факторних формулах дозволяють компанії швидко оцінити ступінь впливу різних факторів на формування показників рентабельності власного капіталу і, на цій основі, надати науково обґрунтовані економічні рекомендації щодо виявлення, наприклад, резервів для зростання прибутковості.

Математичне подання модифікованої моделі Дюпон має вигляд:

$$ROE = \frac{ЧП}{ЧД} \cdot \frac{ЧД}{A} \cdot \frac{A}{BK} \quad (3.3)$$

Із розглянутої вище інформації, стосовно функціонування ТОВ «Вербове» було зроблено висновок, що в підприємства протягом досліджуваного періоду рівень прибутковості знизився, що стало одним із ризиків. У процесі

дослідження проаналізувати дані рентабельності власного капіталу підприємства ТОВ «Вербове» з метою розробки рекомендацій щодо мінімізації ризиків (табл. 3.5)

Таблиця 3.5

Вихідні дані для аналізу впливу факторів на рентабельність власного капіталу ТОВ «Вербове»

№	Показник	Умовне значення	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення
1	Чистий прибуток, тис. грн	ЧП	3571	19429	8208	4637
2	Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	ЧД	43637	73696	48624	4987
3	Вартість активів, тис. грн	A	69864	81509	98520	28656
4	Вартість власного капіталу, тис. грн	BK	51329	63021	76839	25510
5	Рентабельність продажів, (ЧП/ЧД)	a	0,08	0,26	0,17	x
6	Коефіцієнт оборотності активів, (ЧД/A)	b	0,62	0,90	0,49	-0,131
7	Коефіцієнт фінансової залежності (A/BK)	c	1,36	1,29	1,28	-0,079
8	Рентабельність власного капіталу (ЧП/BK)	Y	0,07	0,31	0,11	x

Джерело: розраховано автором.

Як видно з табл. 3.5, величини чистого прибутку, дохід від реалізації, активів та власного капіталу ТОВ «Вербове», за допомогою яких проводилися розрахунки значень показників і факторів трьохфакторної моделі «Дюпон», мають різний характер динаміки. Найбільші значення та найшвидші темпи росту має показник активів підприємства та власний капітал. У 2020–2022 рр. значення показника виручки від реалізації продукції є значно меншими за вартість активів, що не є позитивним фактом для підприємства. Вартість власного капіталу за 2022 рік збільшилась на 25510 тис. грн, порівняно з 2020 роком, цей показник значно підвищився у порівнянні з показниками чистого прибутку та доходу підприємства, що має позитивний вплив на господарську діяльність. А ось за аналізом чистого прибутку можна сказати, що він збільшився на 4637 тис. грн

порівняно з 2020 роком, але значно зменшився з 2021 роком на 11221 тис. грн. Це можна пояснити ризиками військового стану, під дією яких зменшилися обсяги експорту товарної продукції в інші країни, зросли ціни на ресурси та зменшилися обсяги вирощування продукції.

При використанні трьохфакторної моделі для факторного аналізу рентабельності власного капіталу ТОВ «Вербове» за 2022 рік виявили, що збільшення коефіцієнта рентабельності продажів на 0,087 спричинило збільшення коефіцієнта рентабельності власного капіталу на 0,074 (табл. 3.6).

Одночасно зменшення коефіцієнта оборотності активів на 0,131 потягло за собою зниження коефіцієнта рентабельності власного капіталу на 0,030. Зменшення коефіцієнта фінансової залежності на 0,079 призвело до зниження коефіцієнту рентабельності власного капіталу на 0,007. Загальний вплив усіх факторів на підприємство ТОВ «Вербове» зумовив позитивну динаміку на 0,037.

Таблиця 3.6

Вплив факторів на рентабельність власного капіталу

	Фактори	Розрахунок	Вплив фактора
1	ΔY_a	$\Delta a \cdot b_0 \cdot c_0$	0,074
2	ΔY_b	$a_1 \cdot \Delta b \cdot c_0$	-0,030
3	ΔY_c	$a_1 \cdot b_1 \cdot \Delta c$	-0,007
4	Загальний вплив		0,037

Джерело: розраховано автором.

Отже, із застосуванням моделі «Дюпон» вдалося виявити фактори ризику, які прямо впливають на прибутковість діяльності компанії з точки зору рентабельності власного капіталу, і визначити області, які збільшують зростання. Можна сказати, що зменшення рентабельності власного капіталу підприємства за рахунок зниження доходу від реалізації, коефіцієнту фінансової залежності та оборотності активів, призвели до зниження прибутковості ТОВ «Вербове».

Беручи за основу результати факторного аналізу, визначили стратегії, які допоможуть знизити ризики в діяльності досліджуваного підприємства:

- ефективне управління ресурсами. Оптимізація використання ресурсів, включаючи людські ресурси, обладнання та інші активи, може підвищити продуктивність і прибутковість.

- можливість введення нових продуктів або послуг, які мають вищу прибутковість, або розширення до нових ринків.

- фінансове планування та аналіз: ретельне фінансове планування, аналіз фінансових показників та прогнозування можуть допомогти виправдати рішення та покращити рентабельність.

- оптимізація обороту запасів та ефективне управління обіговими коштами можуть зменшити фінансові витрати та покращити прибутковість.

Підводячи підсумок, можна сказати, що одним із найважливіших елементів процесу управління фінансово-господарською діяльністю підприємства є всебічна оцінка фінансового становища. Аналіз фінансового стану підприємства дозволяє визначити рівень місця компанії в економічному середовищі з урахуванням її конкурентоспроможності. Як і всі абсолютні показники, величина прибутку не завжди характеризує ефективність роботи підприємства. Отже, для оцінки ефективності підприємства, отриманий прибуток повинен співвідноситися з понесеними втратами поточні (собівартість продукції) і авансові (актив або частина активів).

ВИСНОВКИ

НУБІП України
У результаті проведеного дослідження дійшли наступних висновків.

1. Ризик є невід'ємною частиною підприємництва. Найчастіше його розуміють як можливість (загроза) того, що підприємець втратить частину ресурсів, втрати прибутку або понесе додаткові витрати в результаті господарської діяльності.

НУБІП України
2. Ефективність управління ризиком значною мірою залежить від його позиційної ідентифікації в системі загальної класифікації. Виходячи з цього, класифікація ризиків є одним із важливих завдань для розуміння, що за ризик є та як у майбутньому вибрати правильний інструмент для вирішення проблем на підприємстві.

НУБІП України
3. Вибір того чи іншого методу для оцінки ризику у певній ситуації залежить від того, наскільки він буде оптимальним для діяльності підприємства з точки зору вірогідності отриманого результату, від якого найбільше залежить ефективність функціонування підприємства та розмір одержаного ім-прибутку. На наш погляд, найбільш доцільним є фінансово – аналітичний метод, оскільки він дозволяє визначити ймовірність настання майбутнього ризику за рахунок власної інформаційної бази підприємства.

НУБІП України
4. У ТОВ «Вербове» ефективність використання земельних ресурсів підвищилася за рахунок виробництва зернових культур. Так, дохід від реалізації продукції підвищився на 4,2%, а прибуток на 99,6% упродовж 2019-2021 рр.

НУБІП України
Аналізуючи використання трудових ресурсів, виявили зниження продуктивності праці в господарстві на 13,6% і зменшення працівників на підприємстві на 3 особи. Але не зважаючи на це, дохід на 1 працівника збільшився на 8,4%, а розмір валового і чистого прибутку з розрахунку на 1 працівника також зріс на 107,6%.

Заробітна плата працівників упродовж 2019-2022 р. також зросла – на 47,7%.

НУБІП України
Капіталовіддача зменшилася на 37,8% за рахунок скорочення вартості основного капіталу на 77,6%.

5. ТОВ «Вербове» спеціалізується на виробництві продукції рослинництва, питома вага якої і 2019-2021 рр. становила 45,11% у структурі товарної продукції господарства. Обсяг виробництва продукції рослинництва протягом досліджуваного періоду зріс майже в два рази, а виручка від реалізації зросла на 21,2%. Обсяги реалізації зернових і зернобобових культур за аналізований період зросли на 6,8%, а продукції тваринництва на 67,8%.

6. Посівні площі досліджуваного підприємства в 2022 р. зросли на 4,2%, порівняно з 2019. Зокрема, на кінець досліджуваного періоду на 19,6% збільшилися посівні площі зернових культур. Станом на 2022 р. ТОВ «Вербове»

також досягло збільшення врожайності зернових культур на 19,2% і валових зборів – на 42,6%. У розрізі олійних культур валові збори зменшилися впродовж 2019-2022 рр. на 4,9%, не зважаючи на збільшення площі посіву на 12,4%. А ось від такої культури як буряк цукровий підприємство вирішило відмовитися у 2022 році, зважаючи на ризики зниження врожайності та недоотримання прибутку.

Аналіз собівартості виробництва продукції рослинництва в ТОВ «Вербове» засвідчив, що її рівень суттєво зріс. Так, собівартість виробництва зернових культур зросла в 2021 р. на 28,1% порівняно з 2019, олійних – на 4,6%. Найбільше зросла собівартість виробництва зернобобових – з 511,35 грн/ц до 1406,84 грн/ц

або на 175,1%. Натомість собівартість виробництва насіння соняшника в 2021 р. навпаки знизилася – на 16,7% або до 561,58 грн/ц проти 673,83 грн/ц у 2019 р. Припускаємо, це могло статися внаслідок реалізації низки заходів щодо

мінімізації ризиків підвищення собівартості. Основною причиною суттєвого зростання собівартості виробництва сільськогосподарських культур стали інфляційні ризики, рівень яких постійно зростає через збільшення цін на сільськогосподарську техніку та паливно-мастильні матеріали. Чистий дохід підприємства в 2021 р. збільшився на 68,9%, порівняно з 2019 роком, а чистий прибуток – в 5,4 рази. Ці збільшення були досягнуті завдяки збільшенню врожайності зернових культур та соняшнику.

7. Аналізуючи динаміку впливу індексів собівартості та ціни на зміну рентабельності культур у ТОВ «Вербове» виявили, що цілком логічно рентабельність виробництва зернових і олійних культур зростає при зміні індексу собівартості в сторону зменшення, а індексу ціни в сторону збільшення.

Важливо тримати це питання на контролі, особливо, зважаючи на те, що найбільшу питому вагу в структурі витрат на реалізовану продукцію становлять витрати на насіння, мінеральні добрива, паливо, електроенергію, а їх питома вага у 2021 році виросла в 2 рази (на 9611,9 тис. грн) в порівнянні з 2019

роком. Станом на 2022 р. цінові ризики зросли, так як реалізаційні ціни на продукцію рослинництва знизилися. Так, у результаті аналізу впливу факторів на зміну маси прибутку від реалізації продукції рослинництва виявили, що в 2022 році внаслідок зниження рівня реалізаційних цін, досліджуване підприємство зіткнулося з ризиком зменшення прибутку проти 2021 р.

8. Для використання в ТОВ «Вербове», зважаючи на їх перевірену ефективність, рекомендовано такі способи мінімізації ризиків як: відхилення ризику, недопущення збитків, мінімізація збитків, передача контролю за ризиком, метод розподілу ризиків, пошук інформації, контроль або опанування ризиком можуть бути рекомендовані. Також, виходячи з аналізу результатів господарської діяльності ТОВ «Вербове», вважаємо, що на підприємстві доцільно застосувати поширений триступеневий підхід до мінімізації ризиків, обов'язковою етапом якого має бути фінансовий аналіз результатів діяльності на постійній основі.

9. У результаті застосування моделі «Дюпон» вдалося виявити фактори ризику, які прямо впливають на прибутковість діяльності компанії з точки зору рентабельності власного капіталу, і визначити області, які збільшують зростання. Можна сказати, що зменшення рентабельності власного капіталу підприємства за рахунок зниження доходу від реалізації, коефіцієнту фінансової залежності та оборотності активів, призвели до зниження прибутковості ТОВ «Вербове».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О.В. Формування системи управління економічними ризиками підприємства (на прикладі ТОВ «Іден-Транс») : дипломна робота магістра за спеціальністю «076 – підприємництво, торгівля та біржова діяльність» Тернопіль: ТНТУ, 2019. 120 с.
2. Аранчій В.І., Ігнатенко М.М. Сутність ризиків підприємницької діяльності та їх оцінка з метою нівелювання й уникнення в управлінні ефективністю й конкурентоспроможністю розвитку. Економічний вісник університету. 2018. Випуск № 39. С. 52–58.
3. Балджи М.Д., Карпов В.А., Ковальов А.І., Костусев О.О., Котова І.М., Сментина И.В. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків. Навчальний посібник. Одеса. ОНЕУ. 2013. 670 с.
4. Вараксіна О., Кругова А. Сутність підприємницького ризику в господарській діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. (24). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-35>
5. Варналій З. С., Прокопенко Н. С., Тимошенко А.О., Куцик О. І., Моделювання системи фінансового забезпечення розвитку малих підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. Випуск № 4 (22). С. 50–56.
6. Вишневська О.А. Підприємницький ризик в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 232–237.
7. Вишневська О.А., Войцешина Н.І. Причини виникнення та особливості управління підприємницьким ризиком в агробізнесі. *Вісник ХДУ. Сер.: Економічні науки*. 2017. Вид. 23. Частина I. С. 142–145.
8. Вітлінський В.В., Верченко В.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. Навч.–метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2020. 292 с.
9. Воронич М.М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектору

України: гео економічний аспект. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 154–162.

10. Герасименко О.М. Еволюція світового ризик-менеджменту. *Журнал економічна наука*. 2013. №12. С. 26–31.

http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2013/9.pdf

11. Герасимчук Н.А., Томашевська О.А., Мірзосва Т.В. Економічні і фінансові ризики: навчальний посібник. 2018. К. ЦП «Компринт». 386 с.

12. Герасимчук Н.А., Томашевська О.А., Мірзосва Т.В. Економічні і фінансові ризики: Практикум. К. Компринт. 2019. 425 с.

13. Гірняк О.М., Лазановський П.П. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків. Львів: Українська академія друкарства, 2019. 268 с.

14. Говорушко Т.А., Стецюк К.М. Страхування: навч. посіб. Львів: «Магнолія 2006», 2014. 328 с.

15. Господарський кодекс України (Із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

16. Груб'як С.В. Підприємницькі ризики: поняття, суть, види. Економіка та управління підприємством. Випуск 2. 2016. URL: <https://chman.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Grubyak-S.-V..pdf>

17. Гуменюк В.Я., Міщук Г.Ю., Олійник О.О. Управління ризиками: Навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2019. 156 с.

18. Гусуєва О.Ю., Хлевицька Т.В. Психологія підприємництва та бізнесу: навчальний посібник. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. 262 с.

19. Данченко О.Б. Класифікація відхилень в проектах: ризики, проблеми, зміни. Вісник ЛДУ БЖД, №9, 2014. https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/10_12.pdf

20. Дідченко О.І., Крецул М.М. Економічна оцінка ефективності використання трудових ресурсів. 2014. URL: https://old-zdca.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_7_185.pdf

21. Дугіна С.І. Навч. посібник / К.: КНЕУ, 2015. 393 с.

22. Євдокименко В.М., Дергалюк Б. В. Ризики підприємницької діяльності: розробка механізму управління. *Науковий вісник ХДУ. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 5(2). С. 74–77.

23. Євтушенко Г.В., Тимків Н.Я., Шешеня А.А. Особливості управління ризиками в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/172016/12.pdf>.

24. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал*. 2017. URL: http://sophus.at.ua/ED_2017_1/zhmurko_inna_riziki_v_agrarnomu_sektori_ta_neobkhi.pdf.

25. Інтегрований облік в ризик-орієнтованому управлінні підприємством : моногр. / кол. авт. [Пікуліна О. В., Матусевич О. О, Шило Л. А. та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., В. В. Бобиля. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 156 с.

26. Кавгиш О.П., Прокопчук Ю.О. Використання багатфакторної моделі компанії «Дюпон» для аналізу прибутковості діяльності підприємства. 2017. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/44821/1/SPEP-20_p237-247.pdf

27. Кантон К.О. Господарський ризик в діяльності туристичних підприємств. Запоріжжя, 2022. 97 с.

28. Коваленко В.В. Ризики в системі економічної безпеки підприємства та засоби їх нейтралізації. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. №3 (51). С. 175–180.

29. Колібаба Р.О. Класифікація ризиків сільськогосподарського виробництва. Інструменти мінімізації ризиків. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=57203

30. Конспект лекцій з дисципліни «Ризик-менеджмент» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент». Укл. Коренюк П.І. Кам'янське. ДДТУ. 2017. 185 с.

31. Корецька О.В. Методи зниження ризиків як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства. 2016. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2016/S23/s256.pdf>

32. Корпоративний менеджмент. Метод «Дюпон». URL: <http://www.cfin.ru/chuvakhin/dupont.shtml>

33. Костецький Б.В. Сугнісно-теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2018. №4 (29). С. 135–145.

34. Корчевська Л.О., Адвокатова Н.О. Вартісний підхід до визначення фінансової стійкості підприємств. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. Вип. 1 (76). С. 198–203. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2021.1.23>

35. Косюга А.В. Класифікація ризиків у підприємницькій діяльності. 2017. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16350/14/518.pdf>

36. Коць О.О. Класифікація ризиків промислового підприємства. 2016. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f2813d11-7cae-457e-898a-9830cc26e2d5/content>

37. Кривов'язюк І. Управління підприємницькими ризиками підприємств оптової торгівлі. *Економічний форум*. 2023. № 1(2). 81–90. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8589-2023-2-12>

38. Пазоренко В.В. Аналіз методів оцінки фінансової стійкості підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. № 1(13). С. 124–128.

39. Лисенко В. Корпоративна стратегія управління ризиками в агробізнесі. *Agricultural and Resource Economics International Scientific E-Journal* 2017. Vol. 3. No. 4. Pp. 97108.

40. Лисиченко Г. В. Природний, техногенний та екологічний ризики: аналіз, оцінка, управління : монографія. Київ : Наук. думка, 2008. 544 с

41. Лупенко Ю. О., Шолойко А. С. Перспективні способи фінансування катастрофічних сільськогосподарських ризиків. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 44–50.

42. Макаренко Т.І. Фінансові основи підприємницької діяльності. Конспект лекцій. 2012. URL: <https://studfile.net/preview/10016392/page:21/>.

43. Мірзоєва Т.В., Рогач С.М., Герасимчук Н.А., Томашевська О.А. Економічні і фінансові ризики. Підручник. К: Компрінт. 2022. 438 с.

44. Міценко Н.Г., Мизгала С.В. Собівартість як економічна категорія та її місце серед витрат підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. № 19(4). С. 129–132.

45. Нестеренко С. Управління ризиками підприємницької діяльності та засоби їх зменшення. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування*. 2018. № 5. С. 169–171.

46. Підприємництво та його організаційно-правові засади Навчальний посібник. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.

47. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків. URL: https://pidru4niki.com/18560808/ekonomika/metod_analizu_dotsilnosti_vitrat

48. Показники ризику і методи його оцінки <https://pns.hneu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=177290>

49. Поняття та класифікація ризиків підприємства, їх характеристика. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/11/281.pdf>

50. Проблема ризику у підприємстві. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/problema-riziku-v-pidpriemstvi/>

51. Психологія ризику в підприємницькій діяльності. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/psihologija-riziku-v-pidpriemnickij/>

52. Рік війни в цифрах для агросектору. 2023. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/rik_viyni_v_tsifrakh_dlya_agrosektoru

53. Скібіцька Л.І., Матвеев В.В., Щелкунов В.І., Подреза С.М. Антикризовий менеджмент : навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2014. 584 с.

54. Скриньковський Р.М. Діагностика фінансового, виробничого, трудового, соціальноекономічного та інноваційноінвестиційного потенціалів і аналіз потенційних ризиків підприємства в умовах невизначеності. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 186–193.

55. Скриньковський Р., Тиркало Ю. Підприємницькі ризики: сутність, види, методи оцінки та шляхи їх зниження. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. No 12. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/11213051-1-PB.pdf>

56. Тарасова К.І. Методологічні засади кількісної оцінки ризиків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Економіка»*. 2013. №23. С. 367–372.

57. Ткач С.М. Управління ризиками інвестиційної діяльності в регіоні: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2015. 234 с.

58. Управління проектами: Підручник / За заг. ред. Л. В. Ноздріної. К.: Центр учбової літератури, 2010. 432 с.

59. Хитрич А.В., Г.В. Литвинчук. Поняття та класифікація ризиків підприємства, їх характеристика. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/281.pdf>

60. Цвігун Т.В. Комерційний ризик – один з основних ризиків діяльності підприємства. 2018. URL: <http://intkonf.org/tsvigun-t-v-komertsivnyy-rizik-odin-z-osnovnih-rizikiv-diyalnosti-pidpriemstva/>

61. Чобіток В.І. Управління фінансовою діяльністю підприємства: теоретичні аспекти: Стратегічні орієнтири розвитку національної економіки / В.І. Чобіток, Зайцева І.С. [12-ий випуск]. К: Українська інженерно-педагогічна академія, 2017. 12 с.

62. Чуприна І.В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки.* 2012. № 4. С. 187–193.

63. Шишкіна О., Журман С. Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2018. № 3 (15). С. 155–163.

64. Chirva G. M., Bovkun O. A. Estimation of business risks and analytical insurance of economic stability of enterprises in the process of protecting their economic interests. *Economies' Horizons.* 2018. 1(4). 52–59. DOI: 10.31499/2616-5236.1(4).2018.132085

65. Yehorova O., Dorchan-Pysarenko L., Chip L., Fyutyunnik M. Assessment of entrepreneurial risks in agriculture. *Technology Audit and Production Reserves.* 2019. № 4(45). 4–10. DOI: 10.15587/2312-8372.2019.146943

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП **ДОДАТКИ** України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

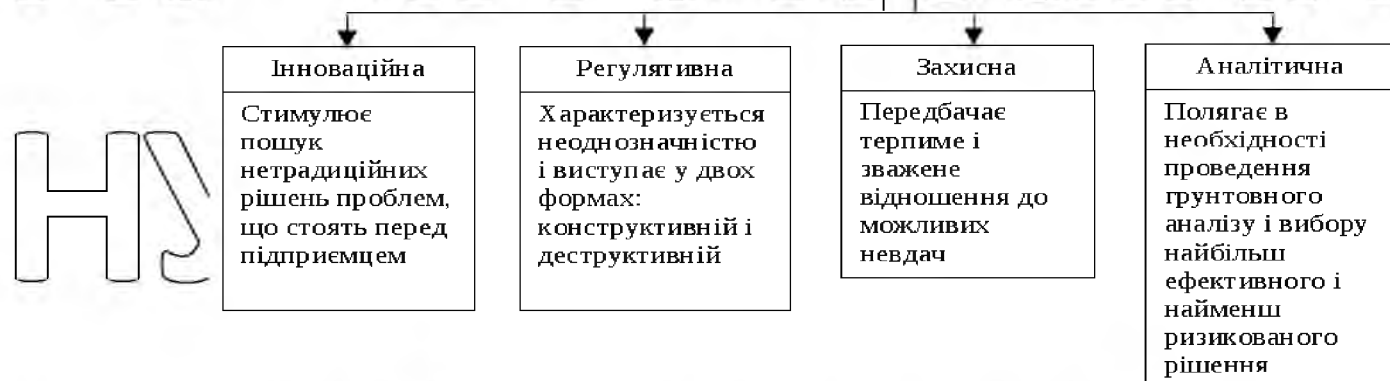
Характеристика основних зон ризику діяльності підприємства

Зона ризику	Характерні ознаки
Безризикова зона	Відсутність втрат під час здійснення діяльності.
Зона допустимого ризику	<p>Величина можливих втрат не перевищує розміру очікуваного прибутку. Висока частота настання ризику. Висока ймовірність виникнення втрат даного рівня.</p> <p>Втрати піддаються точному розрахунку в межах одного року. Настання ризикових подій не призводить до необхідності зміни цілей системи.</p>
Зона критичного ризику	<p>Величина можливих втрат перевищує прибуток, але не більша від валового доходу. Середня частота настання ризику. Середній рівень ймовірності виникнення даного рівня втрат. Настання ризикових подій призводить до необхідності зміни певних цілей системи.</p>
Зона катастрофічного ризику	<p>Розмір можливих втрат перевищує валовий дохід та може досягти величини, що дорівнює вартості майна підприємства. Виняткові випадки настання ризику. Дуже низька ймовірність виникнення втрат даного рівня. Настання ризикової події може призвести до банкрутства, краху або ліквідації підприємства.</p>

НУБІП України

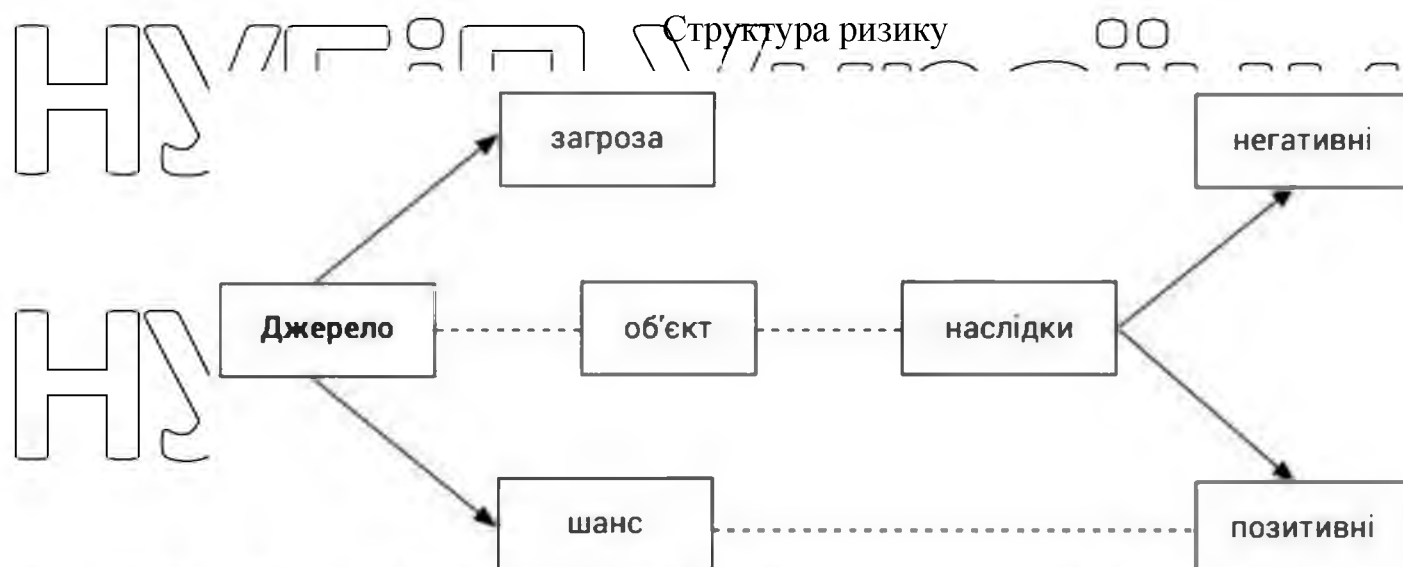
Додаток Б

Функції ризику

НУБІП України

Додаток В

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Методи зниження ризику

Методи зниження ризику

НУБЕ

Методи уникнення
ризиків

Методи зниження
негативних наслідків
ризиків

ИИ

Відмова від
ризикованих контрастів
і проєктів

Створення резервних
фондів (самострахування)

НУБЕ

Відмова від ризикованих
управлінських рішень

Передання (трансфер)
ризиків

ИИ

НУБЕ

Угоди між роздрібними
та оптовими
торговельними
організаціями

Лізинг (фінансова оренда)

ИИ

НУБЕ

Договір факторингу

Контракти на збереження
і транспортування
вантажів

ИИ

Біржові операції

Контракти на продаж
продукції
та обслуговування
постачання

НУБІП України

НУБІП України